Immaterieel cultureel erfgoed en archiefwerking - Rapport

Oktober 2017

KORTE INHOUD

1. WAT EN WAAROM

In 2017 zette tapis plein vzw i.s.m. het ICE-trekkersnetwerk een veldonderzoek op omtrent immaterieel erfgoed in de archiefsector. Een kwalitatieve bevraging met als doel een eerste stand van zaken opmaken en een peilen naar de kennis in de archiefsector m.b.t. het 'immaterieelerfgoedkader', de visie ten opzichte van immaterieel erfgoed, de mogelijkheden en obstakels die archieven zien en de vragen en noden die leven. Een bevraging leek de eerste logische stap, met het oog op het opstarten van een traject 'immaterieel erfgoed en archiefwerking', naar analogie met het traject 'immaterieel erfgoed en musea'. Het onderzoek kadert ook in de toenemende verwachting van de Vlaamse overheid om binnen de erfgoedsector te werken vanuit een brede cultureel erfgoedbenadering (cfr. Cultureelerfgoeddecreet 2017).

2. HOE

In het voorjaar en de zomer van 2017 vonden gesprekken plaats met vertegenwoordigers van 22 organisaties uit de archiefsector (inclusief alle erkende culturele archiefinstellingen en CVAa). Het uitgangspunt voor die gesprekken was een vragenlijst (afgestemd met FARO en de VVBAD), waarvan de hoofdlijnen op voorhand aan de betrokkenen bezorgd werden. Op basis van de vragenlijst werd eveneens een online bevraging gelanceerd, verspreid via FARO en de VVBAD, om ook andere archiefinstellingen de kans te geven hun stem te laten horen. De gesprekken werden – op een uitzondering na – opgenomen en uitgeschreven en worden door tapis plein vzw bewaard met oog op de toekomst.

3. RESULTATEN EN ANALYSE

Het rapport geeft de resultaten van het onderzoek weer, maar heeft ook de bedoeling een interessant instrument te zijn voor de erfgoedsector en in het bijzonder voor de archiefsector én de erfgoedorganisaties die rond immaterieel erfgoed werken.

In het eerste deel wordt bijgevolg aandacht besteed aan zowel het toelichten van het 'immaterieelerfgoedkader' als het schetsen van het archieflandschap. Het dichter bij elkaar brengen van immaterieel erfgoed en archieven vergt namelijk kennis van elkaars 'corebusiness'. Het eerste deel sluit af met een synthese van de (concrete) aanwijzingen uit de beleidsdocumenten van UNESCO en de Vlaamse overheid die betrekking hebben op de 'kruisbestuiving tussen immaterieel erfgoed en archiefwerking'. Een relevant en inspirerend kader voor de betrokkenen.

In het tweede deel van het rapport worden de uiteindelijke resultaten van het veldonderzoek toegelicht. Uit de bevraging komen volgende vaststellingen naar boven:

- De **kennis over het 'immaterieelerfgoedkader'** is nog te weinig verspreid in de archiefsector. Hier dient in de toekomst dan ook ingezet op te worden.
- Hoewel archieven vaak positief staan tegenover het feit dat immaterieel erfgoed in de erfgoedsector meer aandacht krijgt, uitte men ook bezorgdheden. Zo is het bijvoorbeeld opvallend dat er heel wat discussiepunten, onduidelijkheden en misvattingen leven aangaande het **concept 'immaterieel erfgoed'** en de daarbijhorende definitie. Tapis plein vzw en FARO organiseerden reeds een contactmoment in dat verband. Indien nodig, kunnen er in de toekomst bijkomende initiatieven

genomen worden. Bovendien dient er gezocht te worden naar een evenwicht tussen het gebruik van het gebruikelijke jargon en het bevattelijk maken daarvan voor een publiek dat niet vertrouwd is met dergelijk begrippenkader.

- Zoals de minister ook aanhaalde is een **brede cultureel erfgoedbenadering nog geen evidentie**. Tijdens de gesprekken kwamen dan ook elementen naar voor die het voor archieven moeilijk(er) maken om (meer) in te zetten op immaterieel erfgoed. Het is in de toekomst belangrijk rekening te houden met deze beperkingen, te onderzoeken waar mogelijke oplossingen liggen en indien deze elementen de werking verhinderen, eventueel samen te zoeken naar acties die wel mogelijk zijn. Niettemin kwamen er ook mogelijke positieve gevolgen aan bod.
- De archiefsector blijkt zich vragen te stellen bij de **rol van archieven met betrekking tot immaterieel erfgoed**. De sector geeft de **nood aan inspiratie, persoonlijke begeleiding, ondersteuning en/of feedback** aan. Op basis van de gesprekken werd binnen dit rapport reeds een synthese van (mogelijke) acties uit het verleden en voor de toekomst samengesteld. Dit biedt een voorlopig antwoord op deze nood. De lijst kan in de toekomst op www.immaterieelerfgoed.be verder aangevuld worden met nieuwe initiatieven vanuit archieven eens de aandacht voor ICE-werking toeneemt. We zien het rapport dan ook als de start van een verkennende fase, een 'experimenteer'-fase, waarin het belangrijk is met het oog op de toekomst ervaringen op te bouwen en te delen.
- Tot slot valt uit het rapport af te leiden dat er nood is aan verdere **afstemming** in de cultureel erfgoedsector.

4. CONCLUSIE

De resultaten van het onderzoek zullen de basis vormen van een traject ICE & archiefwerking en werden meegenomen in het beleidsplanningproces voor de ICE-organisatie.

IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED EN ARCHIEFWERKING

OKTOBER 2017

Abstract

Gevestigde en tastbare vormen van erfgoed – onroerend (waaronder gebouwen en landschappen) en roerend (waaronder schilderijen en archieven) – kunnen al enige tijd op de interesse van professionelen én het brede publiek rekenen. De laatste jaren echter groeit de aandacht voor een derde, niet-tastbaar type erfgoed: het 'immaterieel cultureel erfgoed'.

Dit is mede te danken aan 'de UNESCO-Conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed (2003)', waar ook België als lidstaat bij betrokken is. Zo besteedt de Vlaamse overheid steeds meer aandacht aan immaterieel cultureel erfgoed. Men ontwikkelt sinds 2010 een immaterieel-cultureelerfgoedbeleid en gunt immaterieel cultureel erfgoed vanaf 2017 een volwaardige plek binnen het Cultureelerfgoeddecreet.

Samengevat gaat het bij 'immaterieel cultureel erfgoed' om gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken van vandaag, met wortels in het verleden. Denk aan dansende majorettes, gebarentaal, oliebollen eten op de kermis, grondwitloof kweken of kunstsmeden. Het zijn de mensen achter dit erfgoed, die ervoor zorgen dat het niet verloren gaat. Om de kans te vergroten dat hun immaterieel cultureel erfgoed kan worden doorgegeven en verdergezet, kan er actie ondernomen worden. Dit wordt het 'borgen' van immaterieel cultureel erfgoed genoemd.

Het zijn de mensen die immaterieel-cultureelerfgoedpraktijken beleven en doorgeven, die centraal staan bij dit type erfgoed. Niettemin kunnen externen, bijvoorbeeld uit de erfgoedsector, hen zeker ondersteunen. Zo wordt in het nieuwe Cultureelerfgoeddecreet voor het eerst de mogelijke subsidiëring van een *'cultureelerfgoedorganisatie die de cultureelerfgoedwerking opneemt voor immaterieel cultureel erfgoed'* vermeld. Maar ook andere externe spelers komen in beeld. De Vlaamse overheid verwacht immers steeds meer van de organisaties binnen de erfgoedsector dat ze onroerend, roerend en immaterieel erfgoed – voor zover er linken zijn – samen benaderen. Deze redenering wordt in de archiefsector – zoals blijkt uit dit onderzoek – in grote mate gevolgd. De focus van de archieven ligt evenwel bij het tastbare.

De kernvraag van dit onderzoek luidt dan ook: "Wat kan een kruisbestuiving tussen 'immaterieel cultureel erfgoed' en 'archiefwerking' betekenen?"

Als eerste verkenning zetten we in 2017 een veldonderzoek op in de archiefsector. We brachten aan de hand van gesprekken op basis van een vragenlijst een eerste stand van zaken in kaart.
We peilden naar de kennis in de archiefsector over (het kader rond) immaterieel cultureel erfgoed. Het spreekt voor zich dat voldoende kennis een voorwaarde is om op dit type erfgoed te willen en kunnen inzetten. Verder polsten we ook naar de visie van archieven ten opzichte van immaterieel cultureel erfgoed, naar mogelijkheden en obstakels, naar vragen en noden. Zo'n eerste stand van zaken is belangrijk om op verder te bouwen in de toekomst.

Het rapport dat voorligt, geeft uiteraard de resultaten van dit onderzoek weer, maar **wil ook een werkinstrument zijn voor de erfgoedsector, in het bijzonder voor de archiefsector én de erfgoedorganisaties die rond immaterieel cultureel erfgoed werken**. We besteden bijgevolg zowel aandacht aan het toelichten van het 'immaterieel-cultureelerfgoedkader' als aan het schetsen van het archieflandschap. Het dichter bij elkaar brengen van immaterieel cultureel erfgoed en archieven vergt immers kennis van elkaars 'materie'.

We vatten ook de (concrete) aanwijzingen voor een 'kruisbestuiving tussen immaterieel cultureel erfgoed en archiefwerking' uit de beleidsdocumenten van UNESCO en de Vlaamse overheid samen. Het zijn suggesties als het opnemen van beschrijvingen van immaterieel cultureel erfgoed in inventarissen en overkoepelende databanken, het betrekken van mensen gelieerd aan immaterieel

cultureel erfgoed bij publieksactiviteiten en het helpen bekendmaken en verspreiden van de Vlaamse en internationale (UNESCO) 'erfgoedlijsten voor immaterieel cultureel erfgoed'. Dit overzicht biedt alvast een eerste kader met uitgangspunten.

Het effectieve onderzoek resulteerde in een aantal **vaststellingen** die essentieel zijn om te kunnen nadenken over meer kruisbestuiving in de toekomst. Het feit dat de kennis over het 'immaterieel-cultureelerfgoedkader' in de archiefsector niet overal even sterk verspreid is, is daarvan een voorbeeld.

Hoewel archieven vaak positief staan tegenover de groeiende aandacht voor immaterieel cultureel erfgoed in de erfgoedsector, uitte men ook bezorgdheden. Het is bijvoorbeeld opvallend dat er heel wat discussiepunten, onduidelijkheden en misvattingen leven met betrekking tot het concept 'immaterieel cultureel erfgoed' en de daarbijhorende definitie. Er is daarnaast ook nood aan het zoeken naar een evenwicht tussen het gebruik van vakterminologie en het bevattelijk maken daarvan voor 'mensen die niet vertrouwd zijn met het 'immaterieel cultureel erfgoed'-begrippenkader.

Het is ook belangrijk om rekening te houden met drempels; de elementen die het voor archieven moeilijk(er) maken om (meer) in te zetten op immaterieel cultureel erfgoed. Verschillende dergelijke drempels werden tijdens de gesprekken geregistreerd; bijvoorbeeld het hebben van andere prioriteiten of het ontbreken van een wettelijke 'stok achter de deur' om op erfgoed in te zetten. Verder gezamenlijk onderzoek naar mogelijke oplossingen voor deze beperkingen of naar acties die wel mogelijk zijn, is essentieel. Niettemin kwamen er ook mogelijke positieve gevolgen aan bod. Zo kan het inzetten op immaterieel cultureel erfgoed mogelijks ook een versterking van de collectie betekenen.

Tijdens de vragenronde kwamen bij de gesprekspartners ook heel wat expliciete (nieuwe) vragen en noden naar voor, die we in het rapport aankaarten.
We kunnen besluiten dat de archiefsector zoekende is. "Wat kan de rol van archieven met betrekking tot immaterieel cultureel erfgoed zijn/worden?" is één van de centrale vragen die men zich binnen de archiefsector stelt. Uit de bevraging bleek in dat verband dat er nood is aan inspiratie en/of persoonlijke begeleiding, ondersteuning en/of feedback. In de toekomst wordt ook best onderzocht hoe er kan afgestemd worden tussen de verschillende actoren in de erfgoedsector.

Het dient tenslotte gezegd, dat er, naast de moeilijkheden, ook ideeën naar boven kwamen. We brachten de acties uit het verleden en de ideeën voor de toekomst samen in een overzicht. In combinatie met de aanwijzingen uit beleidsdocumenten, vormt dit alvast een eerste, voorlopig, antwoord op de vraag naar "de mogelijke rollen van archieven met betrekking tot immaterieel cultureel erfgoed". **Dit rapport vormt hopelijk de start van een gezamenlijk verder verkennen en experimenteren om ervaring op te bouwen en te delen.**

Inhoudsopgave

IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED EN ARCHIEFWERKING 0
Abstract 1
Inleiding 4
1. Immaterieel cultureel erfgoed? De archiefsector? Hoe koppel je die aan elkaar? 5
1.1. Immaterieel cultureel erfgoed 5
1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'? 5
1.1.2. De inventaris en het platform 6
1.1.3. Tapis plein en het immaterieel-erfgoednetwerk: voorgeschiedenis 7
1.1.4. De toekomst 8
1.2. De archiefsector 11
1.3. Een kruisbestuiving tussen immaterieel cultureel erfgoed en archieven volgens internationale en Vlaamse beleidsdocumenten 14
2. Een kruisbestuiving tussen immaterieel cultureel erfgoed en archiefwerking volgens de archiefsector zelf: een veldonderzoek 20
Inleiding en methodologie 20
2.1. Kennis 21
2.1.1. Over het beleid en het concept omtrent immaterieel cultureel erfgoed 21
2.1.2. Over het ICE-trekkersnetwerk en het platform 23
2.2. Visie met betrekking tot het beleid en het concept omtrent immaterieel cultureel erfgoed 24
2.2.1. Algemene visie 24
2.2.2. Met betrekking tot het concept 25
2.3. Aan de slag? 30
2.3.1. De archiefsector is zoekende 30
2.3.2. Mogelijke ondersteuning 32
2.3.3. Elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken & de voordelen die worden gezien 34
2.3.4. De rol van archieven 38
Conclusie 46

Inleiding

Het voorliggende rapport, op initiatief van tapis plein, het landelijk expertisecentrum voor erfgoedparticipatie met een focus op immaterieel cultureel erfgoed, en in samenspraak met het ICE-trekkersnetwerk, vormt de start voor een nieuw traject rond 'immaterieel cultureel erfgoed en archiefwerking' samen met de archiefsector.

Een kwalitatief veldonderzoek in de archiefsector leek ons een eerste logische stap. Hiermee brachten we een eerste stand van zaken in kaart en peilden we meer specifiek naar de kennis in de archiefsector met betrekking tot het 'immaterieel-cultureelerfgoedkader', de visie van archieven ten opzichte van immaterieel cultureel erfgoed, de mogelijkheden en obstakels die men in archieven ziet en de vragen en noden die men heeft.

In het voorjaar en de zomer van 2017 vonden er gesprekken plaats met vertegenwoordigers van 21 archieven – waaronder alle erkende culturele archiefinstellingen (tot en met juli 2017 erkend) (bijlage I) – en het Centrum Vlaamse Architectuur archieven (CVAa). Verder waren er ook gesprekken met Archiefbank Vlaanderen.[i]

We stelden in dat kader een uitgebreide vragenlijst op. De hoofdlijnen daarvan bezorgden we op voorhand aan de betrokken archieven. Op basis van deze vragenlijst lanceerden we ook een online-bevraging om ook anderen de kans te geven hun stem te laten horen. De resultaten werden in dit rapport anoniem verwerkt.

In een eerste deel van dit rapport geven we een inleiding op 'immaterieel cultureel erfgoed' en het daaraan gekoppelde kader. Vervolgens lichten we de archiefsector in Vlaanderen kort toe. Tot slot geven we een overzicht van wat UNESCO en de Vlaamse overheid in hun beleidsdocumenten aangeven omtrent een mogelijke kruisbestuiving tussen de werking van archieven en immaterieel cultureel erfgoed.

In een tweede deel geven we de resultaten van het veldonderzoek mee:

- Hoe is het bij de bevraagde archieven gesteld met de kennis over immaterieel cultureel erfgoed? Zijn het ICE-trekkersnetwerk en het platform bekend?
- Staat men positief of negatief tegenover het gevoerde beleid omtrent immaterieel cultureel erfgoed en welke bedenkingen zijn er aangaande het concept?
- Welke vragen/noden zijn er?
- Welke obstakels en voordelen ziet men indien men inzet/ zou inzetten op immaterieel cultureel erfgoed?
- Welke rol ziet men zichzelf spelen met betrekking tot immaterieel cultureel erfgoed?

We willen de gecontacteerde archieven die één voor één bereid waren om tijd vrij te maken voor een gesprek van harte bedanken, alsook zij die bereid waren om de online bevraging in te vullen. We kijken alvast uit naar nieuwe samenwerkingen.

1. Immaterieel cultureel erfgoed? De archiefsector? Hoe koppel je die aan elkaar?

1.1. Immaterieel cultureel erfgoed

1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'?

Definitie

'Intangible cultural heritage' of 'immaterieel cultureel erfgoed' staat centraal binnen de '**Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage'** uit 2003 **van de 'United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization' (UNESCO)**. UNESCO definieert het begrip als volgt:

> *"Het immaterieel cultureel erfgoed* ***betekent*** *zowel de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden* ***als*** *de instrumenten, objecten, artefacten en culturele ruimtes die daarmee worden geassocieerd,* ***die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen*** *als deel van hun cultureel erfgoed. Dit immaterieel cultureel erfgoed,* ***overgedragen van generatie op generatie****, wordt* ***altijd herschapen*** *door gemeenschappen en groepen als antwoord op hun omgeving, hun interactie met de natuur en hun geschiedenis, en geeft hen een gevoel van identiteit en continuïteit, en bevordert dus het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit. In deze conventie wordt uitsluitend rekening gehouden met het immaterieel cultureel erfgoed dat zowel compatibel is met bestaande internationale instrumenten voor mensenrechten als met de vereiste van wederzijds respect tussen de gemeenschappen, groepen en individuen, en met duurzame ontwikkeling."*[ii] (eigen benadrukking)

België ratificeerde deze Conventie in 2006. In 2008 volgden de Operationele Richtlijnen. Al snel startte de Vlaamse overheid met het uittekenen van een daarbij aansluitend beleid.[iii] Dit resulteerde in 2010 in een **Visienota 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen'**. De Vlaamse overheid definieert het begrip daar als volgt:

> *"Immaterieel cultureel erfgoed is niet-tastbaar. Het zijn die* ***gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken*** *die een gemeenschap of groep* ***overgeërfd*** *heeft gekregen of in een historisch continuüm kunnen gevat worden en die de gemeenschap of groep* ***in consensus voldoende belangrijk acht om door te geven aan toekomstige generaties****.*[iv] *Het gaat steeds om* ***immateriële en dus niet-tastbare*** *uitingen van de* ***interactie*** *tussen de mens en zijn omgeving. Immaterieel cultureel erfgoed is* ***dynamisch****; door evolutie in de tijd en door interactie met de omgeving krijgt het nieuwe betekenissen en verandert het gebruik of de functie.* ***Het benoemen als immaterieel cultureel erfgoed is tijds- en plaatsgebonden.*** *Het is een culturele actie die ingrijpt op de gewoonte, het gebruik, de kennis en de praktijk.* ***Het benoemen geeft de mogelijkheid om proactief te handelen en zorgt ervoor dat het doorgegeven wordt of dat actief kan ingezet worden op processen van doorgeven****."*[v] (eigen benadrukking)

Uitgaande van deze definities, zijn er alvast een aantal zaken die niet onder de noemer 'immaterieel cultureel erfgoed' vallen (cfr. 2.2.2. Met betrekking tot het concept):

- Gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken
    - die geen deel meer uitmaken van het leven van vandaag en enkel gekend zijn omdat ze in het verleden in bronnen werden vastgelegd of omdat iemand er nog kan over vertellen op basis van herinneringen;

- die nu niet erkend worden door een erfgoedgemeenschap als deel van haar cultureel erfgoed;
- die niemand belangrijk acht om door te geven aan volgende generaties;
- die niet (meer) veranderen en dus statisch zijn.

In 2017-2018 zal er gewerkt worden aan een geactualiseerde visienota omtrent immaterieel cultureel erfgoed, ter update van de Visienota uit 2010.[vi]

'Immaterieel cultureel erfgoed' staat in dit rapport centraal. Waar we in het vervolg van deze nota verkort verwijzen naar 'immaterieel erfgoed', gaat het wel degelijk om 'immaterieel cultureel erfgoed', volgens de pas aangehaalde definitie uit het Vlaamse beleid.[vii]

Domeinen

UNESCO maakt de term immaterieel erfgoed wat concreter door vijf domeinen te onderscheiden:

1) oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage;
2) performing arts;
3) social practices, rituals and festive events;
4) knowledge and practices concerning nature and the universe;
5) traditional craftsmanship.[viii]

UNESCO geeft echter ook aan dat het moeilijk is om van buitenaf rigide categorieën op te leggen. De domeinen zijn enkel bedoeld als raamwerk om immaterieel erfgoed te identificeren. Dit raamwerk is 'inclusief' in de plaats van 'exclusief'. Landen zijn vrij een ander systeem te hanteren. Zo wordt er bijvoorbeeld steeds meer aandacht besteed aan eetcultuur en sport en spel.[ix]

We verwijzen in dit verband ook nog kort naar het antwoord op één van de veelgestelde vragen op de website van UNESCO (FAQ): "Can religions or languages be recognised under the Convention?" Volgens UNESCO vallen taal en religie buiten de Conventie (cfr. 2.2.2. Met betrekking tot het concept).
In de Conventie haalt men **talen** namelijk enkel aan als vehikel van immaterieel erfgoed. Het is met andere woorden een middel om immaterieel erfgoed door te geven aan volgende generaties.
In de Conventietekst zelf vermeldt men ook niets aangaande **religies**. In de FAQ vinden we terug dat 'religie' als zodanig niet als immaterieel erfgoed beschouwd wordt. Anderzijds kunnen culturele praktijken en uitdrukkingen die daaruit voortvloeien en mee samengaan, wel immaterieel erfgoed zijn.[x]

Diverse onduidelijkheden, misvattingen en discussiepunten omtrent het concept 'immaterieel erfgoed' en de definiëring ervan kwamen tijdens de gesprekken aan bod kwamen. Ze worden in het tweede deel van dit rapport toegelicht (cfr. 2.2.2. Met betrekking tot het concept).

1.1.2. De inventaris en het platform

UNESCO riep via de Conventie drie instrumenten in het leven:

- **De Representatieve lijst van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid:** Met het invoeren van deze lijst heeft men de bedoeling de zichtbaarheid van dit erfgoed en het bewustzijn van het belang ervan te vergroten. Een centrale gedachtegang is het bevorderen van dialoog met respect voor de culturele diversiteit. Betrokken staten kunnen voorstellen indienen voor deze lijst. Met het oog daarop zorgen de betrokken overheden ervoor dat het

immaterieel erfgoed binnen hun grondgebied wordt geïnventariseerd. De lijst vormt als het ware de tegenhanger van de bekende werelderfgoedlijst.

- **De Lijst van immaterieel cultureel erfgoed dat dringend borging nodig heeft**, biedt een overzicht van immaterieel erfgoed dat in zijn voortbestaan is bedreigd. De lijst wordt aangelegd op aangeven van de betrokken landen.
- **Het Register met programma's, projecten en activiteiten voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed**, biedt een overzicht van goede praktijkvoorbeelden op het gebied van immaterieel-erfgoedzorg. Deze worden eveneens voorgedragen door de betrokken landen.[xi]

In 2008 lanceerde UNESCO de Operationele Richtlijnen. In datzelfde jaar werkte de Vlaamse overheid de **'Inventaris Vlaanderen'** en het daarbij horende reglement voor het eerst uit.[xii] Enkele jaren later, in 2011-2012, startte men ook **het platform 'immaterieelerfgoed.be'** op. De website is opgevat als een platform waarop erfgoedgemeenschappen zelf hun immaterieel erfgoed én de daarbij horende maatregelen op het vlak van immaterieel-erfgoedzorg kenbaar kunnen maken. Actoren uit de erfgoedsector die de erfgoedgemeenschappen ondersteunen en begeleiden nemen ook een plaats in op het platform.

Voordat een immaterieel-erfgoedelement echter op de 'Inventaris Vlaanderen' kan opgenomen worden, dient de erfgoedgemeenschap een officiële aanvraag in te dienen. Deze wordt uiteindelijk door een commissie beoordeeld en door de minister bekrachtigd. Het platform is dus laagdrempeliger en geeft een breder beeld van immaterieel erfgoed dan de 'officiële' inventaris. De drie verschillende gemeenschappen in België dienen tot een consensus te komen alvorens een immaterieel-erfgoedelement of een goed praktijkvoorbeeld gezamenlijk voor te dragen aan UNESCO voor de Lijsten of het Register.[xiii]

1.1.3. Tapis plein en het immaterieel-erfgoednetwerk: voorgeschiedenis

Gedurende vijf werkingsjaren was tapis plein vzw actief als organisatie en projecthuis rond alledaags erfgoed en erfgoedparticipatie (sinds 2003). Vanaf 2009 bouwde tapis plein, met steun van de Vlaamse overheid, de werking om tot landelijk expertisecentrum voor erfgoedparticipatie. Vanaf 2012 sloten de Vlaamse overheid en tapis plein vzw een beheersovereenkomst (2012-2016/2018) af waarmee de focus voor de werking kwam te liggen op immaterieel erfgoed en op het ontwikkelen, versterken en begeleiden van het daarbijhorende jonge immaterieel-erfgoed(net)werk in Vlaanderen. Daarbij aansluitend nam het expertisecentrum vanaf 2012 in overheidsopdracht de moderatie op van het digitale platform 'immaterieelerfgoed.be'. In 2011 had de Vlaamse overheid dit platform ontwikkeld in uitvoering van de Visienota.

Vanuit een dialoog met de sector zijn verschillende types erfgoedorganisaties betrokken in **het immaterieel-erfgoednetwerk**.
Er is van meet af aan (reeds van bij de opstart van de 'Inventaris Vlaanderen' in 2008) een actieve samenwerking en afstemming opgebouwd met de **erfgoedcellen**. Zij bevinden zich vaak 'dicht bij de bron' van immaterieel erfgoed.
In 2012 was er een sectorbrede lancering van de werking rond het Vlaamse platform voor immaterieel erfgoed.
Als volgende stap werden, in het voorjaar van 2013, vijf rondetafels georganiseerd waarbij alle erkende en gesubsidieerde cultureel-erfgoedorganisaties uitgenodigd werden om in overleg een status questionis op te maken van het immaterieel-erfgoedveld vanuit elk thematisch immaterieel-erfgoeddomein (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'?). Dit gebeurde met het oog op de toekomstige ontwikkeling van de immaterieel-erfgoedwerking in het Vlaamse cultureelerfgoedveld. Vanuit elk van de vijf bijeenkomsten werd in overleg met de betrokken actoren telkens één (of twee) trekker(s) voor het domein aangewezen. Dit gebeurde in functie van de verdere organisatie van het werkveld en het toekomstige consortium rond de immaterieel-erfgoeddatabank. Zo kon in 2013 een

ICE-trekkersnetwerk[xiv] (bestaande uit tapis plein, CAG, ETWIE, LECA, Het Firmament, Resonant, FARO, en de moderator van het platform) gevormd worden. Dit netwerk kan voor de diverse erfgoeddomeinen begeleiden en monitoren en dit naar analogie met de vooropgestelde zienswijze uit de Visienota omtrent immaterieel erfgoed van de Vlaamse overheid (cfr. 1.1.1. 'Wat is immaterieel cultureel erfgoed'?). Eind 2013 was daarmee de basis gelegd om de volgende stappen en uitdagingen (vanaf 2014) aan te gaan: op weg naar verbreden, diversifiëren en intensifiëren van de immaterieel-erfgoedwerking in de cultureelerfgoedsector én met de potentiële immaterieel-cultureelerfgoedgemeenschappen in Vlaanderen.

Sinds 2014 wordt dan ook ingezet op het gaandeweg uitbouwen en versterken van (een) (samen)werking met **collectiebeherende instellingen** inzake immaterieel erfgoed. Een veldonderzoek met bijhorend rapport werd gerealiseerd omtrent **musea** en immaterieel erfgoed in 2015. Dit betekende de start van het traject 'immaterieel erfgoed en musea'. De ontwikkeling van dit traject neemt de vorm aan van onder andere studiedagen, labo-trajecten, werkbezoeken en praktijkdagen om in samenwerking met de museumsector verder de mogelijkheden te verkennen.

Het voorliggende rapport is de eerste stap in het tweede luik (naast de musea) van de afstemming met de collectiebeherende instellingen omtrent immaterieel erfgoed.

1.1.4. De toekomst

Het nieuwe Cultureelerfgoeddecreet (voluit: 'Decreet houdende de ondersteuning van cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen') van 24 februari 2017 is sinds april van kracht. De overheid schreef in dit decreet een werkingssubsidie in voor **een cultureelerfgoedorganisatie die de cultureelerfgoedwerking opneemt voor het immaterieel cultureel erfgoed**. Deze nieuwe organisatie dient in te zetten op vijf doelstellingen:

1) het opnemen van de functies voor immaterieel cultureel erfgoed:
    a. herkennen en verzamelen;
    b. behouden en borgen;
    c. onderzoeken;
    d. presenteren en toeleiden;
    e. participeren;
2) de uitbouw en de moderatie van een platform dat immaterieel cultureel erfgoed inventariseert en zichtbaar maakt;
3) het uitbouwen van een cultureelerfgoedwerking rond de vijf domeinen van immaterieel cultureel erfgoed zoals aangegeven in de UNESCO-Conventie van 17 oktober 2003 houdende de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed;
4) het opbouwen, versterken en coördineren van een breed netwerk van erfgoedgemeenschappen die werkzaam zijn rond immaterieel cultureel erfgoed;
5) het coördineren van verschillende actoren die een rol opnemen inzake immaterieel cultureel erfgoed, met bijzondere aandacht voor collectiebeherende organisaties.[xv]

Minister Sven Gatz verduidelijkt dit in de 'Strategische Visienota Cultureel Erfgoed':

> *"De ICE-organisatie voert een **duurzaam borgingsbeleid in samenspraak met cultureel-erfgoedgemeenschappen en erfgoedorganisaties**. Tegelijk zet ze in op **sensibilisering** voor immaterieel cultureel erfgoed, op **kennisdeling, opvolging** en **ontwikkeling van methodieken en praktijken** en op **samenwerking en netwerking op landelijk en internationaal niveau**. Ik wil dan ook dat deze organisatie met haar werking en netwerken de **voortrekkersrol** die Vlaanderen internationaal heeft op vlak van ICE-beleid mee blijft vormgeven. Ik merk dat sommige **collectiebeherende organisaties nog zoekend** zijn hoe ze invulling kunnen geven*

aan een immateriële benadering van hun collecties en naar het betrekken van cultureel-erfgoedgemeenschappen in alle aspecten van hun werking. ***De ICE-organisatie kan hier een actieve rol spelen in het bewustmaken, inspireren en aanleveren van methodieken. In de ondersteuning van lokale erfgoedgemeenschappen is een diepgaande één op één benadering geen haalbare kaart****. Van de ICE-organisatie verwacht ik* ***in eerste instantie dat ze instrumenten en methodieken*** *ontwikkelt en aanbiedt waarmee anderen aan de slag kunnen. Ik vind het ook belangrijk dat de ICE-organisatie zoekt naar manieren om acties te ontwikkelen en vorm te geven waarin* ***culturele diversiteit*** *en de* ***relatie met andere beleidsdomeinen*** *zijn opgenomen. Ik besef dat dit niet vanzelfsprekend is. Mogelijk kan het een optie zijn om dit in eerste instantie stapgsgewijs via projectsubsidies te ontwikkelen."*[xvi] (eigen benadrukking)

Met de jaren groeiden nieuwe inzichten en kwam men ook tot het besluit dat het immaterieel-erfgoedbeleid op Vlaamse niveau aan **actualisering** toe is. De minister kaartte in de Conceptnota 'Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen, Een langetermijnvisie voor cultureel erfgoed in Vlaanderen' zo bijvoorbeeld al aan dat het **huidige platform en de inventaris** te weinig de aanwezige diversiteit in de maatschappij weerspiegelen (cfr. 1.1.2. De inventaris en het platform). Er moet werk gemaakt worden van een verbreding en verdieping. In de Strategische Visienota wordt gewezen op het feit dat de nieuwe immaterieel-erfgoedorganisatie bij de hernieuwing van het platform rekening dient te houden met de evaluatie van het huidige platform en de actualisering van de Visienota rond immaterieel erfgoed, die momenteel wordt uitgewerkt.[xvii]

De minister rekent ook op de **verderzetting van een immaterieel-erfgoednetwerk** rond kennisopbouw en ondersteuning van de erfgoedgemeenschappen (cfr. 1.1.3. Tapis plein en het immaterieel-erfgoednetwerk: voorgeschiedenis). Constructieve samenwerking tussen dit netwerk en de nieuwe immaterieel-erfgoedorganisatie blijft de boodschap. Men streeft in de toekomst ook best naar een verbreding van dit netwerk.
Tot nu toe werd er geen trekker aangeduid met betrekking tot 'verhalen en taalvariaties'. Indien er vraag zou zijn vanuit de sector, kan de immaterieel-erfgoedorganisatie in de toekomst het eerste domein trekken.[xviii]

Tot slot willen we nog toelichting geven bij **de functies voor immaterieel erfgoed** die door de nieuwe organisatie dienen opgenomen te worden. In het decreet duidt men de functies – voor zowel roerend als immaterieel erfgoed – als volgt:

a) **herkennen en verzamelen**: het benoemen, in kaart brengen, registreren, documenteren, waarderen, verwerven, selecteren en herbestemmen van cultureel erfgoed;
b) **behouden en borgen**: het verzekeren van het voortbestaan van cultureel erfgoed door het in adequate omstandigheden te bewaren, te conserveren, te restaureren, te actualiseren, te borgen en door te geven;
c) **onderzoeken**: het onderzoeken van cultureel erfgoed en van cultureelerfgoedwerking of het stimuleren en faciliteren ervan;
d) **presenteren en toeleiden**: het delen van cultureel erfgoed met erfgoedgemeenschappen, met het grote publiek of met specieke doelgroepen via presentatie, toeleiding, educatie en door het beschikbaar te maken voor raadpleging en gebruik;
e) **participeren**: het actief betrekken van de maatschappij, in het bijzonder van erfgoedgemeenschappen, bij cultureelerfgoedwerking.[xix]

We willen daarbij de aandacht vestigen op de term 'borgen'. In de Visienota omtrent immaterieel erfgoed koos men er bewust voor het werkwoord **'borgen'** in het leven te roepen met betrekking tot immaterieel erfgoed en dit in de plaats van een vertaling van de term 'safeguarding' uit de Conventie als 'beschermen'.[xx] 'Safeguarding' wordt in de Conventie als volgt gedefinieerd:

> *""Safeguarding" means measures aimed at ensuring the viability of the intangible cultural heritage, including the identification, documentation, research, preservation, protection, promotion, enhancement, transmission, particularly through formal and non-formal education, as well as the revitalization of the various aspects of such heritage."*[xxi]

De Vlaamse overheid neemt in de Visienota omtrent immaterieel erfgoed het 'dynamische, evoluerende en tijds-, plaats- en groepsgebonden karakter' van immaterieel erfgoed als uitgangspunt bij de verduidelijking van het werkwoord 'borgen':[xxii]

> *"De overheid kan wel groepen en gemeenschappen helpen, begeleiden en ondersteunen in het doorgeven van immaterieel cultureel erfgoed. De Vlaamse overheid borgt immaterieel cultureel erfgoed door aan de erfgoedgemeenschappen kansen te geven om het immaterieel cultureel erfgoed door te geven. […] De focus van het overheidsbeleid ligt daarbij op mensen, de kennis en de vaardigheden die ze bezitten, op gewoontes en gebruiken en op de wijze waarop die kennis, vaardigheden, gewoontes en gebruiken worden doorgegeven. De klemtoon ligt niet zozeer op het element immaterieel cultureel erfgoed maar op het volledige systeem; de methodiek van het doorgeven en het proces."*[xxiii]

In verband met 'het borgen van immaterieel erfgoed' wordt in diezelfde Visienota tot slot benadrukt dat het niet de bedoeling kan zijn om iets zomaar in leven te houden of terug tot leven te wekken. Die keuze ligt bij de erfgoedgemeenschap die het immaterieel erfgoed koestert en wenst door te geven en niet bij 'externen'. Die laatstgenoemde actoren kunnen de verdere ontwikkeling van immaterieel erfgoed enkel 'mogelijk maken' en ondersteunen.[xxiv]

Jorijn Neyrinck lichtte in 2012 in het artikel 'Werk maken van immaterieel cultureel erfgoed. Borgen wat en hoe' de term 'borgen' toe. Vijf borgingstypes, werden toen onderscheiden:

- identificatie/documentatie;
- onderzoek;
- communicatie/sensibilisering;
- overdracht;
- herlanceren.[xxv]

Daarbij vragen we nogmaals *expliciet aandacht* voor de verschillende betekenissen van de term 'borgen'. Wanneer de functies uit het decreet en bovenstaande 'borgingstypes' naast elkaar worden geplaatst, dient men vast te stellen dat **'borgen' zowel in de brede als in de enge zin kan gedefinieerd worden**:

1) in brede zin ('safeguarding' volgens UNESCO, 'borgen' volgens de Visienota en bovenvermeld artikel uit 2012): als de verzameling van mogelijke acties die de kansen om immaterieel erfgoed te kunnen doorgeven, kunnen vergroten.

2) in enge zin (borgen als specifieke functie binnen het nieuwe Cultureelerfgoeddecreet): als een actie expliciet gericht op het doorgeven van; de overdracht van immaterieel erfgoed. Het borgen is dan een specifieke actie naast het herkennen en verzamelen van, het onderzoeken van of het presenteren van en toeleiden naar immaterieel erfgoed.

Tapis plein vzw bouwt in 2017 de werking om. We leveren de voorbereidingen voor een beleidsplan om invulling te geven aan de nieuwe 'cultureelerfgoedorganisatie die de cultureelerfgoedwerking opneemt voor het immaterieel cultureel erfgoed'. Dit gebeurt in het kader van het nieuwe Cultureelerfgoeddecreet, dat ingaat vanaf 1 januari 2019.

1.2. De archiefsector

Alvorens in te gaan op de (concrete) aanwijzingen in de beleidsdocumenten van UNESCO en de Vlaamse overheid met betrekking tot een mogelijke kruisbestuiving tussen immaterieel erfgoed en archieven, is het voor een goed begrip noodzakelijk ook de 'archiefwereld' toe te lichten.

De term 'archief'

Men gebruikt de term 'archief' in verschillende betekenissen. De archivistische definitie van archief (synoniem: archiefbestand) luidt als volgt *"het geheel van archiefbescheiden, ontvangen of opgemaakt door een persoon, groep personen of organisatie"*[xxvi]. Een archiefstuk (synoniem van archiefstukken: archiefbescheiden) is dan weer een *"document dat, ongeacht zijn vorm, naar zijn aard bestemd is om te berusten onder de persoon, groep personen of organisatie die het heeft ontvangen of opgemaakt uit hoofde van zijn of haar activiteiten, zijn of haar taken of ter handhaving van zijn of haar rechten."*[xxvii] Met andere woorden een archief is een geheel van documenten dat een persoon, groep, of organisatie heeft ontvangen of opgemaakt bij het uitoefenen van zijn of haar activiteiten, taken of om zijn of haar rechten te kunnen aantonen. Die persoon, groep of organisatie die de documenten heeft opgemaakt of ontvangen, noemt men de archiefvormer.[xxviii]

De term 'archief' staat daarmee tegenover het begrip 'documentatie'. Documentatie is een verzameling van documenten over een bepaald feit of thema die bijeengebracht zijn met een bepaald doel.[xxix]
We verduidelijken dit met een voorbeeld. De boekhoudkundige documenten en eigen ontwerpen van een smid, zijn archiefdocumenten. De knipsels uit tijdschriften en publicaties die deze smid ter inspiratie bij elkaar heeft gebracht, behoren niet tot zijn archief. Deze vormen een onderdeel van zijn documentair materiaal.

Men gebruikt de term 'archief' ook in andere betekenissen. De term kan ook verwijzen naar:

- een archiefdienst/ archiefinstelling;
- de collectie van archiefbestanden van een archiefdienst;
- de ruimte waarin een archiefbestand of archiefbestanden worden bewaard (archiefdepot);
- het gebouw waarin de archiefdienst werkzaam is.[xxx]

Een snelle blik op de archiefsector

Men kan de archiefdiensten of -instellingen indelen naar hun aard. Er kunnen hoofdzakelijk twee types archieven worden onderscheiden: *publiekrechtelijke en privaatrechtelijke*.

Publiekrechtelijke archieven hebben het beheer van het archief van openbare instellingen en besturen (van (een) publiekrechtelijke rechtsperso(o)n(en)/archiefvormer(s)) als basistaak. Archief- (en document-) beheer wordt opgezet door de federale overheid, de gewesten en gemeenschappen, de provincies, gemeenten en overige lokale besturen (zoals OCMW's). Sommige gemeenten (en OCMW's) richten gezamenlijk een archiefdienst op. Het feit dat het hier gaat om publiekrechtelijke archiefdiensten of -instellingen, betekent echter niet dat er geen archieven van privaatrechtelijke aard in de collectie opgenomen kunnen worden. In theorie beheren de privaatrechtelijke archiefdiensten of -instellingen daarentegen geen archiefbestanden van publiekrechtelijke aard.

Er bestaan wettelijke kaders voor de archieven van publiekrechtelijke archiefvormers (zoals de Archiefwet en het Archiefdecreet). Voor wat betreft het archief van privaatrechtelijke aard is er veel minder wettelijk geregeld. Hierdoor dreigt dit archief gemakkelijk verloren te gaan. Als reactie op dit

probleem, zag het initiatief 'Archiefbank Vlaanderen' het licht. Via de onlinedatabank 'archiefbank.be' van Archiefbank worden archieven en erfgoedcollecties van privaatrechtelijke aard in kaart gebracht. Dit gebeurt onafhankelijk van de plaats van bewaring (bijvoorbeeld bij privépersonen of publiekrechtelijke archieven). De gegevens worden toegankelijk gemaakt voor het publiek. Het dagelijks beheer van deze databank berust bij vier op basis van het Erfgoeddecreet op landelijk niveau erkende archiefinstellingen; met name ADVN, AMSAB-ISG, KADOC en Liberaal Archief.

De Vlaamse overheid voorzag en voorziet namelijk mogelijkheden voor archieven die een cultureelerfgoedwerking uitbouwen om erkend te worden/ een kwaliteitslabel aan te vragen (en een eventuele ondersteuning via subsidies). Aanvankelijk werden vier maatschappelijk-filosofische archief- en documentatiecentra erkend (ADVN, AMSAB, KADOC, Liberaal Archief). Later hanteerde men een ruimere thematische benadering. Ondertussen zijn er ook stadsarchieven of universiteitsarchieven die een kwaliteitslabel hebben aangevraagd en ontvangen.

Om dit beknopte overzicht van de archiefsector af te sluiten, dienen ook de archiefopleidingen en de overkoepelende organen genoemd te worden; waaronder de overlegorganen/samenwerkingsverbanden op verschillende niveau's, de International Council on Archives (ICA) en de Vlaamse vereniging voor bibliotheek, archief en documentatie (VVBAD).[xxxi]

De werking van archieven: de ene archiefdienst of -instelling is de andere niet

Naast het onderscheid dat men kan maken tussen privaatrechtelijke en publiekrechtelijke archieven, zijn er ook heel wat verschillen in de werking van archieven.

Archiefbestanden en/of documentatie? Sommige archieven focussen in grote mate op archiefstukken/archiefbestanden. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn in een gemeentearchief (bijvoorbeeld personeelsdossiers, boekhoudkundige documenten, maar geen foto's door inwoners gemaakt van een door de bewoners ingericht feest). Andere archieven zetten zowel in op archiefstukken als op documentatie.[xxxii]

Een cultureelerfgoedwerking? Bepaalde archieven hebben een cultureelerfgoedwerking, andere niet. Binnen het Cultureelerfgoeddecreet wordt een 'culturele archiefinstelling' als volgt gedefinieerd: "*een organisatie die een cultureelerfgoedwerking ontplooit die past in de hedendaagse praktijk en theorie van de archiefwetenschap en documentenbeheer en die kwaliteitsvol zorgt voor en omgaat met een collectie cultureel erfgoed die voornamelijk tot stand komt door overdracht van archiefbestanden*"[xxxiii].

Proactief? Op het spectrum van een passieve tot een proactieve werking, nemen archieven zeer verschillende posities in en dit op twee verschillende vlakken: op het gebied van archief enerzijds en op het gebied van documentatie anderzijds.

Archiefdiensten of -instellingen kunnen *ten eerste* archieven enkel en alleen in de statische fase beheren of kunnen ervoor kiezen om een meer proactieve houding aan te nemen. Wanneer er gesproken wordt over het beheer in de statische fase, gaat het over archiefdocumenten die door de archiefvormer niet of nog nauwelijks worden gebruikt. Dit betekent niet dat de archiefvormer niet meer actief is.[xxxiv]

Archieven kunnen er ook voor kiezen om proactief maatregelen te nemen, met andere woorden in *de dynamische fase*: gelijktijdig met de uitvoering van de activiteiten en taken door de archiefvormer. Archivarissen kunnen bijvoorbeeld in overleg met de archiefvormers een klassement uitwerken waar

deze actoren de documenten tijdens het uitvoeren van taken al kunnen in onderbrengen. Dit heeft onder andere als voordeel dat de archiefstukken later in een minder chaotische toestand het archief bereiken.

Ten tweede kunnen ze ook proactief handelen op het vlak van documentatie. Indien archiefdiensten of -instellingen uitsluitend inzetten op archieven, kunnen onderzoekers zich enkel en alleen baseren op hetgeen automatisch door archiefvormers werd vastgelegd (bijvoorbeeld uitnodigingen voor een feest). Voor bepaalde actoren in de archiefsector is dit onvoldoende. Heel wat informatie die leeft in de hoofden van de mensen gaat verloren. Sommigen zetten dan ook graag projecten op om die informatie vast te leggen en dit als aanvulling op de archiefdocumenten.

1.3. Een kruisbestuiving tussen immaterieel cultureel erfgoed en archieven volgens internationale en Vlaamse beleidsdocumenten

> *"Ik weet wat immaterieel cultureel erfgoed is en ik ken de archiefwerking, maar hoe koppel je die in godsnaam aan elkaar?"*

Deze vraag van één van de gesprekspartners, staat/stond centraal in het veldonderzoek, het bijhorende rapport én het verdere traject dat we willen doorlopen. We lichtten in dit eerste theoretische luik reeds kort toe wat 'immaterieel erfgoed' is en gaven ook een korte toelichting bij het archieflandschap. De vraag stelt zich echter hoe je die in de praktijk aan elkaar koppelt. Alvorens in te gaan op de resultaten van het veldonderzoek, richten we onze blik op de internationale en Vlaamse beleidsdocumenten. Welke handvaten reiken deze aan?

De 'Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage' (2003)

UNESCO verwijst in de Conventietekst niet expliciet naar archieven. In de preambule wijst men wel op de sterke onderlinge afhankelijkheid tussen immaterieel erfgoed en tastbaar en 'natuurlijk' erfgoed.[xxxv] De organisatie verwijst wel expliciet naar archiefdiensten of -instellingen in de Operationele Richtlijnen ('Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage') en dit twee maal.

Het vierde deel van de Operationele Richtlijnen heeft betrekking op de bewustmaking rond immaterieel erfgoed. Artikel 109 verwijst naar onderzoeksinstellingen, expertisecentra, musea, bibliotheken, documentatiecentra én archieven (en gelijkaardige organisaties) om **een belangrijke rol te spelen in:**

- het verzamelen, documenteren, archiveren en bewaren van data aangaande immaterieel erfgoed;
- het verschaffen van informatie aangaande immaterieel erfgoed;
- de bewustmaking omtrent immaterieel erfgoed.

Met het oog op het verbeteren van hun vaardigheden om het bewustzijn omtrent immaterieel erfgoed te vergroten, worden archieven – en de eerder genoemde organisaties – **aangespoord om**:

- ''immaterieel-cultureelerfgoedbeoefenaars en –dragers' te betrekken bij de organisatie van tentoonstellingen, lezingen, seminaries, debatten en vorming over hun erfgoed;
- participatieve benaderingen te introduceren en te ontwikkelen met betrekking tot het presenteren van immaterieel erfgoed als levend erfgoed dat voortdurend in ontwikkeling is;
- te focussen op voortdurende hercreatie en overdracht van kennis en vaardigheden die nodig zijn voor de borging van immaterieel erfgoed, eerder dan op de objecten die ermee verbonden zijn;
- indien gepast, informatie- en communicatietechnologieën te gebruiken om de betekenis en waarde van het immaterieel erfgoed te communiceren;
- 'beoefenaars en dragers' te betrekken bij het beheer, het opzetten van participatieve systemen voor lokale ontwikkeling.

Uit de Operationele Richtlijnen bij de Conventie, kunnen we dus afleiden dat UNESCO ervan overtuigd is dat archieven een belangrijke rol (kunnen) spelen op het vlak van immaterieel erfgoed. In ieder geval kunnen archieven hun expertise (het verzamelen, documenteren, archiveren en bewaren van gegevens en het verschaffen van informatie) inzetten. UNESCO gelooft ook dat

archiefdiensten en -instellingen een belangrijke rol (kunnen) spelen in de bewustmaking omtrent immaterieel erfgoed.

Archieven worden in dat laatste verband door UNESCO aangespoord om meer in dialoog te gaan met de erfgoedgemeenschappen. Op die manier kunnen ze die 'bewustmakende functie' beter opnemen: een participatieve aanpak bij publieksactiviteiten gelieerd aan immaterieel erfgoed (tijdens de uitwerking en de eigenlijke activiteit) en het betrekken van die immaterieel-erfgoeddragers bij het beheer van de instelling. UNESCO spoort archieven ook aan om de ICT die voorhanden is, in te zetten om het belang van immaterieel erfgoed ook letterlijk te communiceren. Bovendien raadt men een andere manier van denken aan. Het accent dient verlegt te worden van een focus op de sporen van immaterieel erfgoed (het archivalisch erfgoed) naar een focus op het doorgeven van kennis en vaardigheden om immaterieel erfgoed te borgen (cfr. 1.1.4. De toekomst: borgen).

Met het oog op visibiliteit en bewustmaking van het belang van immaterieel erfgoed op lokaal, nationaal en internationaal niveau moedigt UNESCO de archieven in artikel 118 ook aan om bovenvermelde lijsten en het register bekend te maken en te verspreiden (cfr. 1.1.2. De inventaris en het platform).[xxxvi]

Het beleid van de Vlaamse overheid

De Visienota 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen' (2010)

In de Visienota voor immaterieel erfgoed – de actualisering daarvan wordt momenteel uitgewerkt (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'?) – wijdt men eveneens specifiek een onderdeel aan de verhouding tussen roerend, onroerend en immaterieel erfgoed. Er wordt gewezen op het feit dat roerend, immaterieel en onroerend erfgoed vaak in verband staan met elkaar en elkaar versterken.[xxxvii]

Enerzijds pleit men er, gezien de link, voor om het beleid en de maatregelen met betrekking tot roerend, onroerend en immaterieel erfgoed op elkaar af te stemmen.[xxxviii] Anderzijds maakt men een opvallende keuze bij de definiëring van immaterieel erfgoed. In tegenstelling tot in de UNESCO-Conventie worden 'de instrumenten, objecten, artefacten en culturele ruimtes die (met immaterieel erfgoed) worden geassocieerd' niet meegenomen in de Vlaamse definitie (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'?. Dit is een expliciete keuze (cfr. 2.2.2. Met betrekking tot het concept):

> *"Omdat duidelijk gedefinieerde begrippen nodig zijn om een beleid te voeren, focust een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed op het immaterieel cultureel erfgoed en niet op het ermee geassocieerde roerend of onroerend erfgoed. Maatregelen die genomen worden, grijpen in op het immaterieel erfgoed.* ***Het is wel noodzakelijk om het roerend erfgoed of het onroerend erfgoed dat verbonden is met het immaterieel cultureel erfgoed, en de link ermee, te documenteren en te benoemen."***[xxxix] (eigen benadrukking)

Tot slot past het om in dat verband nog een andere passage uit de Visienota aan te halen:

> *"Het scherpstellen van de definities en het uit elkaar halen – maar ook verbinden – van immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuur enerzijds en immaterieel cultureel erfgoed, roerend erfgoed en onroerend erfgoed anderzijds is een keuze die internationaal (nog) niet wordt gemaakt of toch niet duidelijk wordt benoemd."*[xl]

Het verbinden van immaterieel en roerend erfgoed is een keuze die vandaag door de Vlaamse overheid meer en meer wel wordt gemaakt (cfr. infra: de Conceptnota, het Cultureelerfgoeddecreet, de Strategische Visienota).

De Conceptnota 'Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen, Een langetermijnvisie voor cultureel erfgoed en cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen' (2016)

Met de Conceptnota 'Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen, Een langetermijnvisie voor cultureel erfgoed en cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen' legt de Vlaamse overheid de basis voor een langetermijnvisie op het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid. *"Het dichter bij elkaar brengen van de roerende en immateriële erfgoedbenadering, met respect voor elkaars eigenheden"*[xli] wordt al in de inleiding nadrukkelijk als doel naar voor geschoven. De **geïntegreerde erfgoedbenadering** is volgens de Conceptnota dan ook één van de uitdagingen voor de toekomst (cfr. 2.3.4. De rol van archieven).[xlii]

Het geïntegreerd benaderen van erfgoed is enerzijds vanzelfsprekend gezien de 'erfgoedtypes' in sterke mate aan elkaar gelinkt kunnen zijn:

> *"De beleving van ICE is ook gelinkt aan fysieke objecten (bv. kostuums, relicten, vaandels) en wordt gedocumenteerd en gecontextualiseerd. Het borgen van ICE en het beschermen van roerend erfgoed liggen in elkaars verlengde. Immateriële gebruiken vormen vaak de basis voor materiële collecties."*[xliii]

Anderzijds erkent men ook dat het (nog) geen evidentie is. Het feit dat roerend en immaterieel erfgoed in het beleid apart worden benaderd, werkt dat in de hand (cfr. 2.3.4. De rol van archieven). [xliv] In de toekomst wil men het borgingsbeleid integreren in het hele cultureelerfgoedbeleid:

> ***"Materiële ICE-uitingen (o.a. objecten, instrumenten, artefacten) worden meegenomen in een roerend erfgoedbeleid**, en afgetoetst met het waarderingskader dat voor de Collectie Vlaanderen ontwikkeld wordt. **Collectiebeleid wordt dus breed geïnterpreteerd. […] ICE-werking wordt geïntegreerd uitgewerkt in de cultureel-erfgoedsector en naar andere domeinen."***[xlv] (eigen benadrukking)

In de Strategische Visienota (cfr. infra) wordt de ICE-werking trouwens reeds (gedeeltelijk) geïntegreerd uitgewerkt in de cultureel-erfgoedsector door de verwachting dat collectiebeherende instellingen vanuit hun collectieprofiel de functies ook voor immaterieel cultureel erfgoed gaan opnemen (cfr. infra).[xlvi]

Zoals eerder aangehaald (cfr. 1.1.4. De toekomst) streeft de minister ook naar een **verbreding van het immaterieel-erfgoednetwerk**. Dit wordt in de Conceptnota gekoppeld aan hetgeen ook in de Conventietekst wordt vermeld: het **bewustzijn** met betrekking tot immaterieel erfgoed vergroten (cfr. supra):

> *"Erfgoedgemeenschappen zijn de belangrijkste actoren in de erkenning van en de zorg voor ICE. Het zijn hun borgingsmaatregelen en initiatieven die tradities levendig houden en doen evolueren en vernieuwen. **Het is daarom belangrijk maatschappelijke zichtbaarheid en bewustzijn omtrent ICE verder op te bouwen en te verbreden**, o.a. door de competenties van de gemeenschappen te versterken via een **breed netwerk van professionele erfgoedorganisaties die gerichte ICE-expertise en dienstverlening aanbieden**."*[xlvii] (eigen benadrukking)

De vraag stelt zich welke rol archieven kunnen innemen in een verbreed immaterieel-erfgoednetwerk.

In de Conceptnota vinden we ook een **meer expliciete aanwijzing omtrent de geïntegreerde benadering** terug:

> *"'Culturele uitingen' krijgen niet enkel betekenis op niveau van het individuele object, document, gebruik. Alle individuele 'stukken' maken, in mindere of meerdere mate, deel uit van zinvolle overkoepelende verbanden. Op instellingsniveau zijn dat bijvoorbeeld (deel)collecties of fondsen die de stukken contextualiseren en betekenis geven. Daarnaast zijn er ook verbanden die afzonderlijke instellingen overstijgen zoals inventarissen, beeldbanken en websites, bibliografieën, publicaties, etc. De cultureel-erfgoedbetekenis van een stuk kan niet losgekoppeld worden van deze grotere verbanden. In veel gevallen zal ze eerder daaruit volgen dan dat ze verbonden is met een individueel stuk, vanwege de representativiteit of volledigheid van bijvoorbeeld een fonds of een collectie. Dit verklaart ook waarom een individueel stuk soms 'vervangen' kan worden (bijvoorbeeld wanneer een meer geschikt exemplaar gevonden wordt omdat het meer representatief is, in een betere conditie verkeert, mooier is of een eerdere druk is).*
>
> *Immaterieel erfgoed kan strikt genomen niet 'verzameld' worden en kan in die zin dus ook geen deel uitmaken van een collectie of fonds. Er zijn wel roerende objecten die verbonden zijn met het immaterieel erfgoed en er is documentatie die het immaterieel erfgoed documenteert, contextualiseert of vastlegt.* ***Deze objecten en documentatie kunnen uiteraard wel opgenomen worden in verzamelingen of collecties. Een beschrijving van immaterieel erfgoed kan daarnaast worden opgenomen in o.a. inventarissen en overkoepelende databanken."***[xlviii] (eigen benadrukking)

Decreet houdende de ondersteuning van cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen (2017)

Immaterieel erfgoed kreeg in het nieuwe Cultureelerfgoeddecreet een volwaardige plek. Zo werd er nu ook aandacht besteed aan immaterieel erfgoed binnen de definitie van 'cultureel erfgoed'. [xlix] In dit verband is het interessant ook nogmaals te verwijzen naar de vermelding van een cultureelerfgoedorganisatie die de cultureelerfgoedwerking opneemt voor immaterieel erfgoed. Eén van de doelstellingen van deze toekomstige organisatie is het coördineren van verschillende actoren die een rol opnemen inzake immaterieel erfgoed. Hierbij dient bijzondere aandacht uit te gaan naar de collectiebeherende organisaties (cfr. 1.1.4. De toekomst).

Verder vinden we in de Memorie van toelichting bij het decreet nog volgende passage terug met betrekking tot collectiebeherende organisaties (die in de Strategische Visienota nogmaals wordt herhaald (cfr.infra)):

> ***"We verwachten van collectiebeherende organisaties dat ze de functies voor immaterieel erfgoed opnemen vanuit hun collectieprofiel."***[l] (eigen benadrukking)

Strategische Visienota Cultureel Erfgoed (2017)

Tot slot citeren we nog enkele belangrijke passages uit de Strategische Visienota:

- *"Van de collectiebeherende organisaties verwacht ik dat ze volop en voornamelijk inzetten op een duurzame en kwaliteitsvolle uitbouw en uitvoering van alle basistaken rond hun collecties. Dit is een noodzakelijke voorwaarde voor het zorg dragen voor en doorgeven van*

cultureel erfgoed aan de volgende generaties. ***Ik verwacht ook dat ze waar relevant, de functies voor immaterieel cultureel erfgoed opnemen, en dit vanuit hun collectieprofiel. Het gaat hier over breed kijken, linken leggen tussen het materiële en het immateriële, cultureel-erfgoedgemeenschappen betrekken, participeren in het ICE-platform met het oog op kennisdeling en expertise-uitwisseling.****"*[li](eigen benadrukking)

- *"Ik merk dat sommige collectiebeherende organisaties nog zoekend zijn hoe ze invulling kunnen geven aan een immateriële benadering van hun collecties en* ***naar het betrekken van cultureel-erfgoedgemeenschappen in alle aspecten van hun werking.*** *De ICE-organisatie kan hier een actieve rol spelen in het bewustmaken, inspireren en aanleveren van methodieken."*[lii]

Besluit omtrent een kruisbestuiving tussen immaterieel cultureel erfgoed en archieven volgens internationale en Vlaamse beleidsdocumenten

De (concrete) aanwijzingen met betrekking tot de kruisbestuiving tussen immaterieel erfgoed en archieven uit bovenvermelde beleidsdocumenten nemen we hier samen. Wat kan en/of moet er volgens UNESCO en de Vlaamse overheid ondernomen worden door archieven met betrekking tot immaterieel erfgoed?

Men denkt in meer algemene termen aan:

- **een geïntegreerde benadering;**
- **het opnemen van de functies voor immaterieel erfgoed aansluitend bij het collectieprofiel** (o.a. breed kijken, linken leggen tussen het materiële en het immateriële);
- aandacht voor **het doorgeven van kennis en vaardigheden**, aanvullend op de aandacht voor de sporen van immaterieel erfgoed;
- **deel uitmaken van een netwerk dat gerichte expertise en dienstverlening met betrekking tot immaterieel erfgoed aanbiedt;**
- **bewustmaking** door archieven rond immaterieel erfgoed;
- **participeren in het immaterieel-erfgoedplatform (met oog op kennisdeling en expertise-uitwisseling).**

Concreet denkt men aan:

- inzetten van de **expertise** van archieven:
    - het **verzamelen, documenteren, archiveren en bewaren van gegevens** over immaterieel erfgoed in het algemeen;
    - het **verschaffen van informatie** over immaterieel erfgoed;
    - specifieker **het benoemen en documenteren van de link** tussen immaterieel en roerend erfgoed/ **een beschrijving van immaterieel erfgoed opnemen in onder andere inventarissen en overkoepelende databanken;**
    - **het opnemen van roerend erfgoed verbonden met immaterieel erfgoed in de collectie;**
- **communicatie** over het belang van immaterieel erfgoed via **ICT;**
- **het ruimer bekend maken en verspreiden van de lijsten en het register**;
- **erfgoedgemeenschappen betrekken in het algemeen** en specifieker:
    - **een participatieve aanpak** bij **publieksactiviteiten gelieerd aan immaterieel erfgoed** tijdens de uitwerking en de eigenlijke activiteit;
    - het **betrekken van immaterieel-erfgoeddragers bij het beheer van de instelling.**

Deze internationale en Vlaamse beleidsdocumenten reiken een kader aan waar we de praktijk rond kunnen uitbouwen.

Met welke vragen en noden zit men? Welke ondersteuning kan nuttig zijn? Welke elementen weerhouden archieven om (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of maken het moeilijker? Welke voordelen zijn er? Wat is er haalbaar op het vlak van immaterieel erfgoed? Wat geeft men zelf aan? In het tweede gedeelte van dit rapport gaan we hier verder op in.

2. Een kruisbestuiving tussen immaterieel cultureel erfgoed en archiefwerking volgens de archiefsector zelf: een veldonderzoek

Inleiding en methodologie

In dit tweede deel van het rapport gaan we in op de eigenlijke resultaten van het veldonderzoek. Met een kwalitatief veldonderzoek in de archiefsector wilden we een eerste stand van zaken in kaart brengen. Meer specifiek peilden we naar de kennis in de archiefsector met betrekking tot het 'immaterieel-erfgoedkader', de visie van archieven ten opzichte van immaterieel erfgoed, de vragen en noden die men heeft en de mogelijkheden en obstakels die men in archieven ziet, wanneer het gaat om inzetten op immaterieel erfgoed. Het veldonderzoek bestond uit twee luiken: een reeks gesprekken met vertegenwoordigers van 22 organisaties (waaronder alle erkende culturele archiefinstellingen) en een e bevraging.[liii]

We stelden een uitgebreide vragenlijst op als leidraad voor de gesprekken. We bezorgden de hoofdlijnen van die lijst op voorhand via mail aan de betrokkenen. Op basis van die lijst werd ook een online bevraging opgesteld, die via de website en nieuwsbrieven van de VVBAD en FARO werd verspreid.

De vragenlijst en de lijst van archieven, waarmee contact zou opgenomen worden voor een gesprek, werden voor de start van het veldonderzoek enerzijds voorgelegd aan de veldintermediair 'archieven' bij het steunpunt FARO en aan de voorzitter van de sectie 'archief en hedendaags documentbeheer' binnen de VVBAD en naderhand bijgestuurd. De opzet werd anderzijds ook voorgelegd op het ICE-trekkersoverleg.

De gesprekken duurden ongeveer één tot anderhalf uur. Op voorhand werd de website van de desbetreffende archieven, alsook het platform geraadpleegd met het oog op het verkennen van mogelijke aanknopingspunten. De gesprekken verliepen veleer op een organische manier. We probeerden daarbij alle punten van de vragenlijst aan bod te laten komen. De gesprekken werden – met uitzondering van CVAa – opgenomen, uitgeschreven en worden door tapis plein voor intern gebruik bewaard met het oog op de toekomst. De gesprekken vonden plaats tussen 10 april en 22 september en de online bevraging werd door de respondenten ingevuld tussen 15 juni en 25 augustus.

De onderstaande resultaten zijn vooral gebaseerd op wat er tijdens de gesprekken aangegeven is. De online bevraging werd in mindere mate verwerkt in dit rapport. Indien uit de online bevraging bleek dat het concept 'immaterieel erfgoed' door een archief niet volgens de gangbare definitie (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'?) werd ingevuld, konden de antwoorden op de daaropvolgende vragen niet altijd in rekening genomen worden. Op de online bevraging reageerden vijftien mensen,[liv] waaronder één bibliothecaris en één cultuurbeleidscoördinator. Deze laatste twee reacties werden om redenen van vergelijkbaarheid niet meegenomen in de resultaten.

2.1. Kennis

2.1.1. Over het beleid en het concept omtrent immaterieel cultureel erfgoed

In een eerste vragencluster peilden we bij de archieven vooral naar de invulling van het begrip 'immaterieel erfgoed' en naar de mate waarin het beleid (hier specifiek de bovenvermelde Conventie en de Visienota van de Vlaamse overheid met betrekking tot immaterieel erfgoed (cfr. 1.1. Immaterieel cultureel erfgoed)) bij de archieven gekend is. Onderstaande cijfers zijn gebaseerd op de gesprekken én de antwoorden op de online bevraging.[lv] Op basis van de resultaten van dit veldonderzoek kunnen we drie groepen onderscheiden:

- **Groep 1**: De gesprekspartners gaven aan dat het **beleid gekend** is en gaven **geen blijk van misvattingen, onduidelijkheden of discussiepunten met betrekking tot het concept** 'immaterieel erfgoed' zoals UNESCO en de Vlaamse overheid het definiëren.

  Zeventien procent van de archieven behoort tot de eerste groep.

- **Groep 2**: De gesprekspartners gaven aan dat het **beleid gekend** is, **maar**

  - gaven ook te kennen dat er **discussiepunten** zijn met betrekking tot het concept 'immaterieel erfgoed' zoals UNESCO en de Vlaamse overheid het definiëren.
  - en/of er bleken bij deze gesprekspartners **onduidelijkheden** te bestaan met betrekking tot het concept 'immaterieel erfgoed' zoals UNESCO en de Vlaamse overheid het definiëren.
  - en/of uit de verklaringen van de gesprekspartners kon afgeleid worden dat er bij hen **misvattingen** leven met betrekking tot het concept 'immaterieel erfgoed' zoals UNESCO en de Vlaamse overheid het definiëren. (cfr. 2.2.2. Met betrekking tot het concept)

  Eenentwintig procent van de archieven behoort tot de tweede groep.

- **Groep 3**: Gesprekspartners gaven aan **het beleid helemaal niet, vaag, nauwelijks, in beperkte mate of enigszins te kennen**.

  Tweeënzestig procent van de archieven behoort tot de derde groep.

We stellen daarbij vast dat er bij de privaatrechtelijke archieven relatief gezien meer gesprekspartners aangaven het beleid wel te kennen (60 procent van de privaatrechtelijke archieven behoort tot de eerste of tweede groep) dan bij de publiekrechtelijke archieven. Slechts 26 procent van de publiekrechtelijke archieven kunnen we indelen bij de eerste of tweede groep.

Er valt ook een belangrijk verschil op te merken tussen de erkende en niet-erkende archieven. Bij de erkende archieven kan 53 procent ingedeeld worden bij de eerste of tweede groep. Bij de niet-erkende archieven is dit maar zeventien procent. Vijf van de zes landelijk erkende archieven kunnen ingedeeld worden in de tweede groep en één van de landelijke archieven in de eerste groep. Bij de niet-landelijk ingedeelde, maar wel erkende archieven is de verdeling als volgt: bij de eerste groep kunnen achttien procent, en bij de tweede groep negen procent van de archieven, ingedeeld worden. Drieënzeventig procent van die laatstgenoemde archieven is nauwelijks vertrouwd met het beleid (groep 3).

Tot slot geven we ter informatie – niet door alle gesprekspartners waren er uitspraken in dat verband – mee hoe men met het begrip 'immaterieel erfgoed' in aanraking kwam en eventueel verdere informatie verkreeg. Men haalde volgende 'kanalen' aan, met hetgeen het meest vermeld werd bovenaan in de lijst:

- contacten in de erfgoedsector, buiten de eigen organisatie;
- contacten met de erfgoedcel (uitsluitend aangehaald bij publiekrechtelijke archieven);
- via een vorige job in de erfgoedsector, maar buiten de archiefsector;
- via de nieuwsbrief van een trekker uit het immaterieel-erfgoednetwerk.

Twee gesprekspartners haalden ook aan doelbewust zelf op zoek te zijn gegaan naar informatie. In één archief werd ook de campagne '#ikschrijfgeschiedenis' aangehaald.[lvi]

Tot slot vermelden we nog dat het voor archieven soms moeilijk is om concrete voorbeelden voor de geest te halen in verband met de domeinen, zoals die door UNESCO worden onderscheiden (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'?).[lvii]

2.1.2. Over het ICE-trekkersnetwerk en het platform

We peilden eveneens naar de mate waarin het hierboven vermelde ICE-trekkersnetwerk en het platform gekend zijn (cfr. 1.1.2. De inventaris en het platform/1.1.3. Tapis plein en het immaterieel-erfgoednetwerk: voorgeschiedenis). Onderstaande cijfers zijn eveneens gebaseerd op de gesprekken én de antwoorden op de online bevraging.[lviii]

Het valt op dat het **platform** bij de meeste bevraagden (in zekere mate) **bekend** is (67 procent). Bij de erkende archieven is dit 72 procent (bij de op landelijk niveau erkende 83 procent, bij de niet op landelijk niveau erkende 66 procent), bij de niet-erkende 58 procent. Bij de publiekrechtelijke archieven kent 65 procent van de bevraagde archieven het platform, bij de privaatrechtelijke is dit 70 procent.

Met betrekking tot het **ICE-trekkersnetwerk** liggen de verhoudingen anders: 79 procent van de bevraagden kent het bestaande netwerk **niet** (of nauwelijks). De bekendheid van het trekkersnetwerk ligt relatief gezien wel hoger bij de erkende archieven (22 procent (33 procent bij de op landelijk niveau ingedeelde, zeventien procent procent bij de niet op landelijk niveau ingedeelde archieven)) dan bij niet erkende archieven (achttien procent). Dertig procent van de privaatrechtelijke archieven kent het netwerk, tegenover zestien procent van de publiekrechtelijke archieven.

2.2. Visie met betrekking tot het beleid en het concept omtrent immaterieel cultureel erfgoed

Hoe staan archieven tegenover het concept 'immaterieel erfgoed' en het in dat verband uitgewerkte beleid? We gaan **eerst** in op de **visie** van de bevraagden **op immaterieel erfgoed in het algemeen**. **Vervolgens** komen de specifieke **bedenkingen met betrekking tot het concept** aan bod. Dit onderdeel van het rapport is grotendeels gebaseerd op de gevoerde gesprekken, tenzij uitdrukkelijk aangegeven.

2.2.1. Algemene visie

Ten eerste gaven de vertegenwoordigers van veertien archieven expliciet een **mening over het feit dat immaterieel erfgoed meer aandacht krijgt in de erfgoedwereld**.[lix] De meeste van die reacties waren positief, anderen namen een afwachtende houding aan of stonden negatief tegenover de groeiende aandacht voor immaterieel erfgoed.

Van die veertien meningen zijn er twaalf **positief** te noemen. Er werd aangegeven dat het een logische evolutie is in de erfgoedsector. Het was in het verleden namelijk een blanco pagina in het Vlaamse erfgoedbeleid. Er moet op alle vlakken zorg gedragen worden voor erfgoed. Door naast roerend en onroerend erfgoed ook in te zetten op immaterieel erfgoed, wordt – zo werd aangegeven – het erfgoedveld diverser en interessanter. Het wordt ervaren als zinvol omdat dit type erfgoed zo vluchtig is. Een gesprekspartner wees ook op het feit dat dit type erfgoed voor veel mensen een belangrijke manier is om zich te uiten: men kijkt ernaar uit en treft voorbereidingen. Op die manier is het sterk aanwezig in het leven van mensen. Iemand anders meende dat men er niets kan op tegen hebben. Een archivaris vermeldde tot slot ook dat het goed is dat de hele erfgoedsector daarbij betrokken wordt, want "*Ik had vroeger een beetje de indruk dat het alleen de erfgoedcellen waren die daar een bepaalde gevoeligheid voor hadden* of misschien bepaalde musea, maar dat het nog niet in de rest van de sector was doorgedrongen".

Tijdens een gesprek met enkele medewerkers van een ander archief was een meer **afwachtende houding** te horen. Men vindt het vreemd dat dit type erfgoed plots zoveel aandacht krijgt en stelt zich de vraag of de groeiende aandacht niet van tijdelijke aard is. Men wil de resultaten en effecten afwachten, alvorens een oordeel te vellen.

Bij de veertien meningen is er ook een uiterst **negatieve reactie** terug te vinden. Immaterieel erfgoed dient volgens deze persoon geen plaats in te nemen in het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid.[lx] Argumentatie hiervoor ligt in een voorbehoud te aanzien van mogelijke sturing en canonisering en het in vraag stellen van de relevantie in de Westerse culturele context.[lxi] Er wordt in de erfgoedsector te veel geformaliseerd en te veel theoretische modellen worden gelanceerd, waarmee men in de praktijk niet aan de slag kan.

Daarnaast vermelden we hier nog **enkele thema's/bedenkingen** die tijdens de gesprekken aan bod kwamen. Tijdens enkele gesprekken was er zo een specifieke opmerking met betrekking tot **het in kaart gebrachte immaterieel erfgoed in Vlaanderen**. De focus ligt te veel op de 'Vlaamse' gebruiken en op traditionele zaken (bijvoorbeeld stoeten, processies). Op die manier zou de inventaris een ideologisch legitimerende functie hebben. Bovendien heeft een dergelijk overzicht weinig aantrekkingskracht bij het grote publiek. Het in kaart brengen van diversiteit is dus wederom de boodschap (cfr. 1.1.4. De toekomst).

Verder werden ook de problematieken van **'invented traditions' en folklore** aangekaart. Het is daarbij belangrijk nog even een kanttekening te maken. Immaterieel erfgoed wordt in zowel het

beleid van UNESCO als in het Vlaamse beleid expliciet als 'dynamisch' omschreven. Een intrinsieke eigenschap van immaterieel erfgoed is dat het altijd wordt herschapen door gemeenschappen en groepen als antwoord op hun (ook evoluerende) omgeving, hun interactie met de natuur en hun geschiedenis. Het gebruik of de functie van immaterieel erfgoed verandert op die manier (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'?).

In de bestaande Visienota rond immaterieel erfgoed geeft men aan dat dit dynamische aspect in zekere mate ook aanwezig kan zijn bij folklore. Folklore hoeft bijgevolg niet als meer of minder waardevol beoordeeld te worden dan ander immaterieel erfgoed. In verband met 'invented traditions' en folklore is volgend citaat van belang:

> *"In dit 'folkloriseringsproces' veranderen de functies en betekenissen van het oorspronkelijk gebruik. […] Folklorisering is niet meer of minder waard dan een andere ontwikkeling. (…)*
> *Net zoals authenticiteit relatief is, is ook traditie een relatief begrip. Vaak wordt traditie gelijk gesteld aan 'zoals het vroeger gebeurde' en wordt gezocht naar of gerefereerd aan de meest oorspronkelijke, de meest echte of oudste vorm. Traditie moet in een immaterieel cultureel erfgoedbeleid gelezen worden in combinatie met dynamiek, verandering, ontwikkeling en met het doorgeven aan volgende generaties. Traditie gaat over het continuüm en over de processen van toe-eigening. Ook deze maken deel uit van het immaterieel cultureel erfgoed. Het concept van 'invented traditions' hangt hier nauw mee samen. (…) Het gaat over tradities die na onderzoek toch niet zo oud of oorspronkelijk blijken als wordt gezegd of gedacht."*[lxii]

Men citeert in de Visienota historicus Eric Hobsbawn (1917-2012)[lxiii] die stelt dat men bij 'invented traditions' probeert om aansluiting te zoeken met iets uit het verleden dat in dat verband past. Die continuïteit is evenwel grotendeels fictief. Niettemin kunnen dat antwoorden zijn op nieuwe situaties die de vorm aannemen van verwijzingen naar oude situaties of die hun eigen verleden vastleggen door een haast gedwongen herhaling. Op die manier kan het ook weer immaterieel erfgoed worden.

Hoewel de Visienota deze zaken dus niet uitsluit wanneer het gaat over immaterieel erfgoed, geeft men wel aan dat men "*met dit concept en deze betekenissen van authenticiteit en traditie rekening dient te houden bij het bestuderen van onder andere immaterieel cultureel erfgoed.*"[lxiv] Dit kan bijdragen tot een beter inzicht met betrekking tot dat immaterieel erfgoed. Het is dan ook noodzakelijk om *"die vormen van toe-eigening te benoemen en te documenteren."*[lxv]

Dit blijkt niettemin een facet dat bij archieven weerstand kan oproepen, wanneer het gaat over het inzetten op immaterieel erfgoed (cfr. 2.3.3. Elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken & de voordelen die worden gezien (principieel))

Tot slot werd aangegeven dat de huidige indeling in domeinen weinig bruikbaar is (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed?').

2.2.2. Met betrekking tot het concept

Uit de bevraging blijkt dat er duidelijk heel wat leeft bij de archieven aangaande het concept 'immaterieel erfgoed' en de daarbijhorende definitie. **Enerzijds** gaf men aan dat er **niet te veel nadruk** mag gelegd worden op het concept en de daarbijhorende definitie, **anderzijds** is er een **vraag naar/ nood aan conceptuele duidelijkheid**.

Van de negatieve effecten van een te grote nadruk op definities…

Uit de gesprekken kwam naar voren dat bepaalde archieven wel te vinden zijn voor een geïntegreerde benadering (cfr. 2.3.4. De rol van archieven), zoals ook bepleit wordt in de beleidsdocumenten van de overheid (cfr. 1.3. Een kruisbestuiving tussen immaterieel cultureel erfgoed en archieven volgens internationale en Vlaamse beleidsdocumenten). Het is mede omwille van die visie dat sommigen ervoor pleiten om het concept en de daarbijhorende definitie niet te strikt te hanteren.
Dit dreigt volgens hen naast de kwestie en kunstmatig te worden en in de praktijk niet haalbaar. Zo zijn de in de erfgoedsector gebruikte concepten en het jargon (bijvoorbeeld roerend, onroerend en immaterieel erfgoed, levend (versus niet-levend) erfgoed (cfr. infra)) te complex voor de mensen die niet in de erfgoedsector actief zijn; de erfgoedgemeenschappen, alsook voor de eigen medewerkers van een archief.

Niettemin wezen sommigen ook op het belang van het expliciet gebruik van de term 'immaterieel erfgoed' om er op die manier bewuster mee om te gaan. Zo werd er gerefereerd naar hoe het hanteren van specifieke begrippenkaders ook de omgang met de werkelijkheid mee vorm geeft.

…naar een vraag naar/nood aan conceptuele duidelijkheid.

Naast de praktische bezwaren ten opzichte van een te grote nadruk op concepten en de daarbijhorende definities binnen de erfgoedsector, zijn er zoals eerder vermeld ook diverse misvattingen, onduidelijkheden en discussiepunten omtrent het concept 'immaterieel erfgoed' en de daarbijhorende definiëring naar voor gekomen tijdens de gesprekken. Deze misvattingen, onduidelijkheden en discussiepunten kwamen, zoals eerder aangehaald, aan bod bij archieven die aangaven het beleid te kennen, maar ook bij die archieven waarvoor dat niet het geval is (cfr. 2.1.1. Over het beleid en het concept omtrent immaterieel cultureel erfgoed: groep 2 en 3). Het was eerder uitzondering dan regel dat er géén kwesties aan bod kwamen. Er is vraag naar/nood aan conceptuele duidelijkheid.

Sommigen schoven bepaalde punten die we hieronder verder uitdiepen expliciet naar voor als punten waarover onenigheid bestaat (**discussiepunten**). Bij anderen kwamen die punten naar voor als vragen waarop zij graag een antwoord zouden krijgen (Vallen deze aspecten van erfgoedwerking ook onder de noemer 'immaterieel erfgoed'?) (**onduidelijkheden**). Nog anderen zijn ervan overtuigd dat de noemer 'immaterieel erfgoed' bepaalde van de hieronder opgesomde aspecten ook omvat, terwijl dit in strikte zin niet het geval is (**misvattingen**). Het citaat van een gesprekspartner dat *"de definiëring verschilt van instelling tot instelling en van persoon tot persoon"* is in dit licht treffend. We geven een overzicht van die punten, alvorens elk van die punten verder toe te lichten:

- herinneringen, ervaringen, meningen en gevoelens;
- levensbeschouwelijke ideeën/ gedachtegoed;
- niet-levend immaterieel erfgoed;
- het regelmatig wederkerende karakter;
- verhouding ten opzichte van grotere concepten/ gehelen;
- tradities die verloren dreigen te gaan en in stand gehouden zouden *moeten* worden;
- de niet-tastbare aspecten van tastbare collecties (bijvoorbeeld geluid en beeld);
- taal;
- waarden toegekend aan erfgoed (bijvoorbeeld de emotionele waarde).

Een geheel van 'andere immateriële aspecten' die aan bod kwamen (als één van de discussiepunten, onduidelijkheden of misvattingen) kunnen we onderbrengen onder de noemer '**herinneringen,**

ervaringen, meningen en gevoelens'.[lxvi] Het gaat daarbij eveneens om het 'niet-tastbare'. Termen die in diezelfde context ook naar voor kwamen zijn: mondelinge geschiedenis, mondelinge bronnen, tijdsgeest en (collectieve) geschiedenis. **Levensbeschouwelijke ideeën/gedachtegoed** werden eveneens aangehaald.

Een aanleiding om deze twee aspecten (herinneringen, ervaringen, meningen en gevoelens enerzijds en levensbeschouwelijke ideeën/gedachtegoed anderzijds) onder de noemer 'immaterieel erfgoed' te catalogeren, is onder andere de vermelding van het woord 'kennis' in de definitie van immaterieel erfgoed.

Daarbij merken we op dat een handige test om te bepalen of iets immaterieel erfgoed *kan* zijn, is om zich de vraag te stellen waarvoor die 'kennis' belangrijk is:

- of het gaat om kennis die *in de eerste plaats* belangrijk is **met het oog op een bepaald doel** (bijvoorbeeld kennis nodig **om** iets te vervaardigen) (= mogelijks immaterieel erfgoed volgens de strikte definitie);
- of 'kennis'/informatie die *in de eerste plaats* belangrijk is omdat het meer zegt **over/met betrekking tot** iets anders (bijvoorbeeld een herinnering met betrekking tot) (= geen immaterieel cultureel erfgoed volgens de strikte definitie).

Het is belangrijk aansluitend bij die 'herinneringen, ervaringen, meningen en gevoelens' ook een opmerking te maken in verband met **verhalen**. Er is een verschil tussen enerzijds een verhaal van een persoon of groep met betrekking tot *het verleden* op zich en anderzijds het gebruik van het vertellen van verhalen waarmee die van generatie op generatie worden *doorgegeven*. Het is in ieder geval een item dat ook tijdens de gesprekken aan bod kwam.

Als het gaat om de levensbeschouwelijke ideeën/gedachtegoed zou dezelfde redenering gevolgd kunnen worden als die met betrekking tot religie (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'?).

Een derde punt – en op sommige vlakken wat samenhangend met het vorige – heeft betrekking op het immaterieel erfgoed dat vandaag geen actief onderdeel meer uitmaakt van het leven van vandaag en enkel gekend is, omdat iemand het in het verleden documenteerde of omdat iemand er nog kan over vertellen (**niet-levend immaterieel erfgoed**). Dit staat in tegenstelling tot het immaterieel erfgoed dat nog actief onderdeel uitmaakt van het leven van vandaag (**levend immaterieel erfgoed**). De focus van het immaterieel-erfgoedbeleid ligt op het laatstgenoemde aspect (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'?). Een aantal bevraagden gaven dit eveneens op als één van de elementen die het moeilijker maken om in te zetten op immaterieel erfgoed. Bij immaterieel erfgoed gaat het om levend erfgoed, terwijl men in archieven soms aangeeft in grote mate op het verleden te zijn gericht (cfr. 2.3.3. Elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken & de voordelen die worden gezien).

Zowel met betrekking tot het eerste als het derde punt benadrukken bepaalde archieven het belang van het documenteren van die zaken die nog gekoesterd of herinnerd worden door een gemeenschap of individu. Het zijn zaken die, indien ze niet automatisch schriftelijk worden vastgelegd, verloren zullen gaan (cfr. 1.2. De archiefsector).

Verder kwam – weliswaar in minder mate – het al dan niet **regelmatig wederkerende karakter** van immaterieel erfgoed aan bod. Is dit een voorwaarde om immaterieel erfgoed te kunnen zijn?

Het antwoord daarop is eenvoudig. Wanneer iets éénmalig is en er geen animo is om het nog verder te zetten, wordt het niet doorgegeven en kan het geen immaterieel erfgoed. Met andere woorden: immaterieel erfgoed heeft een wederkerend karakter. Daarnaast is er ook immaterieel erfgoed dat 'continu' is (bijvoorbeeld de kennis van een ambachtsman). Het regelmatige (één maal per jaar, in juli…) karakter is *geen vereiste* om immaterieel erfgoed te kunnen zijn, wel het feit of er een wil is om het door te geven of het her op te nemen.

Eén gesprekspartner bleek ook moeite te hebben met de afbakening van mogelijke immaterieelerfgoedpraktijken ten opzichte van **grotere concepten/gehelen**. Als voorbeeld halen we de liefdadigheidsacties (bijvoorbeeld van deur tot deur gaan met de vraag om te sponseren voor een goed doel, het uitnodigen van eenzame mensen voor een kerstmaaltijd) aan. Deze acties verhouden zich tot grotere concepten als liefdadigheid (door het geven van stoffelijke steun zijn liefde of menslievendheid tonen[lxvii]) of altruïsme (het laten bepalen van zijn handelswijze door de belangen van anderen[lxviii]). Is het concept 'liefdadigheid' of 'altruïsme' op zich dan immaterieel erfgoed? Op dat moment ligt de focus echter op een algemeen concept, een kader waarbij die immaterieel-erfgoedpraktijk aansluit, eerder dan op de immaterieel-erfgoedpraktijk zelf.

Een gesprekspartner vatte immaterieel erfgoed verder verkeerdelijk op als **tradities die verloren dreigen te gaan en in stand gehouden zouden *moeten* worden**. Er is echter beleidsmatig **geenszins** een streven noch een vereiste om alle gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken die verloren dreigen te gaan, in stand te houden. De autonome wil en initiatieven van een erfgoedgemeenschap vormen daarentegen de essentiële vereiste om die immaterieel-erfgoedpraktijk actief te (kunnen) blijven beleven en beoefenen en verder door te geven (cfr. 1.1.4. De toekomst).

Via de **online bevraging** werden aanvullend ook volgende antwoorden aangevinkt op de vraag *"Wat versta je/ verstaan jullie onder 'immaterieel cultureel erfgoed'?"*: **de niet-tastbare aspecten van tastbare collecties** (bijvoorbeeld geluid en beeld), **taal** (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'?) en **waarden** (bijvoorbeeld emotioneel) **toegekend aan erfgoed**.

Een aantal bevraagden gaven expliciet aan dat bepaalde aspecten meegenomen moeten worden onder de noemer 'immaterieel erfgoed'. De definitie is momenteel 'te eng' opgevat. Exemplarisch in ditt verband zijn volgende definities van immaterieel erfgoed uit de gesprekken:

- *"Immateriële verschijnselen waarvan er geen materiële bronnen zijn."*
- *"Al hetgeen wat niet roerend en niet onroerend is."*

Binnen de immaterieelerfgoedwerking in Vlaanderen focussen we op immaterieel erfgoed in de strikte zin. Dat wil zeggen volgens de officiële definities die de Vlaamse overheid voor immaterieel erfgoed hanteert (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed'?) en aansluitend bij de internationale dynamiek die zich rond het immaterieel-erfgoedparadigma volop ontplooit. Voor een zich pril ontwikkelend beleids(deel)veld liggen er immers goede redenen om de werking conceptueel en methodisch te specifiëren. Het is weinig optimaal in een ontwikkelingsgerichte benadering alle mogelijke 'immateriële' aspecten van erfgoedwerking in één adem samen te nemen. Dit betekent anderzijds uiteraard niet dat 'andere' hierboven aangehaalde punten niet stuk voor stuk evenzo waardevolle dimensies zijn voor het vormgeven aan een (geïntegreerde) cultureelerfgoedwerking. Deze vergen net zozeer verdere uitwerking in de praktijk en in conceptuele kaders. Het verder reflecteren over, exploreren en conceptualiseren van elk van deze dimensies en hun plaats in verhouding tot de functies (cfr. 1.1.4. De toekomst) en de types van erfgoedwerking is bijzonder interessante materie voor toekomstige erfgoedwerking.[lxix]

Immaterieel erfgoed in strikte zin, met andere woorden volgens de definities van UNESCO en de Vlaamse overheid

Indien immaterieel erfgoed in strikte zin wordt gedefinieerd, voldoet het aan volgende voorwaarden:

- Het is niet-tastbaar.
- Het heeft een erfgoedwaarde.
- Het is een gewoonte, gebruik, kennis **(om)** of een praktijk.
- Er staat vandaag een gemeenschap, groep (of in sommige gevallen een individu) achter, die het voldoende belangrijk acht om het door te geven aan volgende generaties.
- Het is dynamisch, evolueert: door evolutie in de tijd en door interactie met de omgeving krijgt het nieuwe betekenissen en verandert het gebruik of de functie.

Volgende aspecten vallen bijgevolg niet onder de noemer 'immaterieel erfgoed' in strikte zin: herinneringen, ervaringen, meningen, gevoelens, mondelinge geschiedenis, tijdsgeest, mondelinge bronnen, (collectieve) geschiedenis, niet-levend immaterieel erfgoed, het kader waarbinnen de gewoonte, het gebruik, de kennis of de praktijk is ontstaan, niet tastbare aspecten van tastbare collecties en waarden toegekend aan erfgoed.

De immaterieel-erfgoedpraktijk hoeft niet *regelmatig* terug te keren en *moet* niet per se in stand gehouden worden.

Taal en religie (dezelfde redenering zou gevolgd kunnen worden voor levensbeschouwelijke ideeën/gedachtegoed) op zich vallen buiten de Conventie (cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed?').

2.3. Aan de slag?

Er leeft heel wat in archieven met betrekking tot immaterieel erfgoed. Men kan rond immaterieel erfgoed niet 'zomaar' verder aan de slag. De bevraagden vuurden heel wat vragen af tijdens de gesprekken en gaven aan specifieke noden en verzuchtingen te kennen. In dit deel lichten we in *eerste instantie* deze vragen en noden toe. **De vraag naar de precieze rol van archieven** als het gaat om immaterieel erfgoed, neemt daarin een centrale plaats in (cfr. 2.3.1. De archiefsector is zoekende / 2.3.2. Mogelijke ondersteuning.) In een *derde deel* van dit derde luik behandelen we de elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken. In dat deel worden ook de voordelen die de gesprekspartners zelf zien bij het inzetten op dit type erfgoed toegelicht. De vraag naar de precieze rol van archieven, **beantwoorden we *tot slot* – voorlopig – aan de hand van een synthese van acties op basis van wat er tijdens de gesprekken aan bod kwam.** Dit onderdeel van het rapport is eveneens grotendeels gebaseerd op de gevoerde gesprekken, tenzij uitdrukkelijk aangegeven.

2.3.1. De archiefsector is zoekende

De archiefsector is duidelijk zoekende wanneer het gaat om het inzetten op immaterieel erfgoed. We lichten de algemene en specifieke vragen die aan bod kwamen toe.

Algemeen

Velen stellen zich de vraag – tijdens negen gesprekken werd dit expliciet aangegeven – **hoe ze concreet kunnen inzetten op immaterieel erfgoed**. Er is als het ware vraag naar een methodologie, zoals één van de bevraagden het verwoordde. Voorbeelden van vragen daarbij zijn:

- Hoe verweeft men immaterieel erfgoed doorheen de werking van een archief?
- Welke vorm kan zoiets aannemen?
- Wat kan de rol zijn van een archief?
- Hoe doe je dat concreet?
- Hoe kan je het immaterieel-erfgoedaspect er nog beter uithalen?

In dat verband stelden een paar personen ook de vraag naar **de invulling van het concept 'borgen'** (cfr. 1.1.4. De toekomst) **en hoe dat in de praktijk kan aangepakt worden**, bijvoorbeeld:

- Hoe definieer je borgen?
- Wat moet er geborgd worden en hoe?
- Hoe moet je dat doorgeven?

Onder 2.3.4. gaan we in op mogelijke acties met betrekking tot het inzetten op immaterieel erfgoed die men in archieven zelf heeft aangegeven. Bij een aantal archieven speelt specifieker ook **welke (van die mogelijke) acties binnen een archief getuigen van een 'echte' immaterieel-erfgoedwerking/ wat er verwacht wordt:**

- Als je bijvoorbeeld de materiële sporen van immaterieel-erfgoedpraktijken beheert of specifieker archieven, heb je dan een immaterieel-erfgoedwerking? En indien dit eventueel niet voldoende is, wat kan je dan méér doen?
- In welke mate is het terugkoppelen naar de erfgoedgemeenschap een absolute voorwaarde? Volstaat het mensen toe te leiden naar bronnen of dien je in te zetten op participatie?

Hoewel er in bepaalde archieven vraag is naar meer concrete bepalingen van de overheid, maakte iemand daar ook een kanttekening bij door te stellen dat het nieuw is. Het is daarom misschien goed is dat er geen richtlijnen zijn. Op die manier kan er veel (uitgeprobeerd worden).

Tot slot kwam ook de vraag aan bod **in welke mate je als archief zelf gaat sturen (versus initiatief erfgoedgemeenschap)** (cfr. 2.3.3. Elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken & de voordelen die worden gezien)?

Hoe pakken we bepaalde aspecten concreet aan?

Op basis van het vorige punt kunnen we besluiten dat men, in het algemeen genomen, zoekende is naar een concrete invulling van immaterieel-erfgoedwerking binnen een archief. Er kwamen echter ook specifiekere vragen naar voor. Om wat structuur aan te brengen – misschien wat kunstmatig – onderscheiden we enkele categorieën op basis van de functies voor immaterieel erfgoed uit het Cultureelerfgoeddecreet (cfr. 1.1.4. De toekomst):

- **herkennen en verzamelen**;
    - Hoe spoor je immaterieel erfgoed op? Hoe kun je met mensen en hun tradities in contact komen?
    - Zijn er mogelijkheden om meer aandacht te hebben voor immaterieel erfgoed bij het beschrijven van archieven (op het niveau van het bestand)?
    - Hoe moet je documenteren (eventueel met het oog op het feit dat het niet als statisch gegeven mag vastgelegd worden en nog moet kunnen evolueren)?
    - Hoe moet je immaterieel erfgoed beschrijven? Wat zijn de basiselementen (cfr. archiefstandaard)?
    - Zijn er bij mondelinge geschiedenis in relatie tot immaterieel erfgoed bepaalde aandachtspunten?
    - Waardering van immaterieel erfgoed: waar zet je op in en waar niet?
- **behouden en borgen** (cfr. 1.1.4. De toekomst);
    - Hoe kan je kennis doorgeven (aangezien dit niet of slechts impliciet in de archiefstukken is vastgelegd)?
    - In welke mate moet je ingrijpen, wanneer een gebruik verandert (en de link met de ontstaansgeschiedenis verloren gaat)?
- **presenteren en toeleiden**;
    - Hoe trek je immaterieel erfgoed open naar een breed publiek, zodat het een gemeenschapsvormend effect krijgt (versus enkel interesse door de erfgoedgemeenschap die op een directe manier aan die immaterieel-erfgoedpraktijk is gelinkt)?
    - Hoe breng je immaterieel erfgoed naar het publiek?
- **andere.**
    - Zijn er mogelijkheden om subsidies aan te vragen, specifiek voor ICE?[lxx]
    - Hoe communiceren, sensibiliseren rond immaterieel erfgoed naar de 'immaterieel-erfgoedbeoefenaars'?
    - Hoe kun je uit vastgelegde verhalen immaterieel erfgoed puren?
    - Hoe gaan we daarmee om als er archief binnenkomt?
    - Hoe kunnen mensen die instaan voor het behoud en het beheer van de collectie inzetten op immaterieel erfgoed?

De laatste drie vragen zijn opvallend door het feit dat men voor die vragen vertrekt vanuit de collectie.

2.3.2. Mogelijke ondersteuning

Een gesprekspartner stelde de vraag naar het aanbod van tapis plein. Tijdens de gesprekken gaf men – in een andere richting – echter ook te kennen wat men verlangt of waar er interesse in zou zijn qua ondersteuning. We peilden bij de archieven eveneens naar hun mening omtrent het integreren van immaterieel erfgoed in de archiefopleiding en geven de resultaten mee.

Interesses qua ondersteuning

Een **toelichting van theorie en praktijk** kan op interesse rekenen vanuit de archiefsector. De vraag onder welke vorm (tekstueel: online of op papier, bijvoorbeeld via een website, nieuwsbrieven, blogs, wetenschappelijke literatuur, een brochure; of via contact[lxxi] onder de noemer infosessie, van een praktijkdag, vorming, studiedag of workshop) dit best gebeurt, is op basis van dit onderzoek moeilijk te beantwoorden.

Op basis van dit veldonderzoek stellen we vast dat verschillende archieven zich op verschillende niveau's bevinden qua kennis met betrekking tot immaterieel erfgoed. Enkele gesprekspartners gaven dan ook expliciet aan dat een contactmoment diepgaand genoeg moet zijn. Het mag zich niet beperken tot een theoretische toelichting. Anderen hebben duidelijk eerder nood hebben aan een basistoelichting.

Het opvallendst is de nood aan **'inspiratie'**. Enerzijds is er vraag naar ideeën **afgestemd op de werking van de eigen archiefinstelling of -dienst** (en dit eventueel op basis van de website van het archief). Anderzijds is er ook vraag naar **meer algemene ondersteuning ter inspiratie**:

- Men denkt aan praktijkvoorbeelden. Specifiek wordt er gedacht aan:
    - Een artikel in 'META'[lxxii] met een aantal casussen;
    - Een verdere aanvulling van het dossier 'immaterieel erfgoed en archiefwerking';[lxxiii]
    - Buitenlandse praktijkvoorbeelden.
- Een praktisch werkboekje dat ingaat op de vraag: "Welke vorm kan borgen van immaterieel erfgoed aannemen?"[lxxiv]
- Sommige gesprekspartners gaven ook blijk van interesse in het werken rond een thema, dat naar voor geschoven zou kunnen worden. Iemand gaf aan dat men zo sneller tot een geïntegreerde werking zou kunnen komen. Een gesprekspartner gaf ook te kennen dat er ook een langere periode rond een dergelijk thema gewerkt kan worden (bijvoorbeeld niet enkel op erfgoeddag). Een andere persoon meent dat dergelijk initiatief geen rekening houdt met de eigenheid van de organisatie.
- Bij een archivaris was er ook interesse in een lijst met trefwoorden met betrekking tot immaterieel erfgoed.

Verder was er ook vraag naar **persoonlijke begeleiding, ondersteuning en/of feedback bij acties of (piloot)projecten** waarin men immaterieel erfgoed wil verweven.[lxxv]

Tijdens één gesprek kwam ook de mogelijkheid van een interne vorming aan bod. Het is daarbij noodzakelijk om voldoende te focussen op de praktijk om andere medewerkers binnen het archief over de streep trekken. Dit kan bijgevolg pas in een later stadium.

In verband met een mogelijk **overlegorgaan** (van archieven) rond immaterieel erfgoed liepen de meningen uiteen. Tijdens een aantal gesprekken gaf men expliciet aan beducht te zijn voor een te grote vergadercultuur (efficiëntie). Sommigen gaven aan hier (eventueel) voor open te staan in de toekomst. De mogelijkheid bestaat, aldus enkele gesprekspartners, om dergelijk overleg te

integreren in bestaande netwerken van archivarissen. Volgens een andere archivaris hoeft het dan weer niet louter om een overleg van archivarissen te gaan. Uitwisseling met andere actoren is ook zinvol. Tot slot werd ook het idee van een forum één maal geopperd.

Er kwamen tijdens de gesprekken ook enkele **concrete bedenkingen** aan bod:

- Het **artikel** 'Van Onvoltooid Verleden naar Onvoltooide Toekomstige Tijden – Omgaan met immaterieel cultureel erfgoed en diversiteit in een wereld van verandering' kan **herwerkt** worden naar een meer toegankelijke tekst **als signaal ten opzichte van de negatieve beeldvorming** rond immaterieel erfgoed (weinig divers) (cfr. 2.2.1. Algemene visie).[lxxvi]
- Een **gedragscode, een soort afchecklijst** ("Heb je daaraan gedacht?") waarin de grenzen voor archieven duidelijk geformuleerd zijn (cfr. 2.3.3. Elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken & de voordelen die worden gezien), zou interessant zijn. Dat moet **specifiek voor de archiefsector**, want de insteken zijn anders.[lxxvii]
- **Er kan** door de nieuwe immaterieel-erfgoedorganisatie **doorverwezen worden** naar andere organisaties die rond eenzelfde thematiek werken.
- Het zou interessant zijn, indien **men contacten** kan **leggen met universiteiten** om bepaalde thema's op thesislijsten te krijgen.
- **Internationale expertise** dient betrokken te worden.[lxxviii]

De archiefopleiding

We stelden ook de vraag of immaterieel erfgoed een plaats moet krijgen binnen de archiefopleiding.[lxxix] Uit de bevraging blijkt ook dat de kennis over immaterieel erfgoed niet altijd even sterk verspreid is (cfr. 2.1. Kennis). Tijdens 55 procent van de gesprekken werd hier een positief antwoord op gegeven. De argumenten die men daarvoor aanhaalde, zijn:

- Immaterieel erfgoed en archieven (in archivistische zin) (cfr. 1.2. De archiefsector) zijn sterk met elkaar verbonden. Ze vormen elkaars context (cfr. 2.3.3. Elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken & de voordelen die worden gezien: voordelen). Archieven verwijzen terug naar immaterieel erfgoed en bepaalde archieven vloeien voort uit immaterieel erfgoed. In de Vlaamse beleidsdocumenten werd hier ook op gewezen (cfr. 1.3. Een kruisbestuiving tussen immaterieel cultureel erfgoed en archieven volgens internationale en Vlaamse beleidsdocumenten).
- Indien van archieven verwacht wordt dat ze inzetten op immaterieel erfgoed, moet het aan bod komen in de archiefopleiding. Iemand gaf daarbij expliciet aan dat er anders niets zal veranderen.
- De toekomst van archieven zit juist in hun maatschappelijke, culturele werking.

Tijdens 27 procent van de gesprekken werd geen eenduidig antwoord gegeven, tijdens negen procent van de gesprekken kwam deze vraag niet aan bod en bij negen procent van de archieven waar deze vraag werd gesteld, werd een negatief antwoord gegeven. Met betrekking tot deze negatieve antwoorden, werden volgende argumenten aangehaald:

- Andere zaken zijn prioritair binnen de opleiding.
- Niet alle archieven zijn erfgoedinstellingen.

2.3.3. Elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken & de voordelen die worden gezien

We gaan eerst in op de elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken en gaan vervolgens in op de mogelijke gunstige effecten die gezien worden in archieven.

Elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken

Het mogelijks niet vinden van aansluiting bij de 'strikte definitie' van immaterieel erfgoed (cfr. 2.2.2. Met betrekking tot het concept), onbeantwoorde vragen (cfr. 2.3.1. De archiefsector is zoekende) en een eventuele negatieve visie ten opzichte van immaterieel erfgoed (cfr. 2.2.1. Algemene visie) spelen zeker een rol wanneer het gaat om elementen die archieven ervan weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken.

Zoals we reeds in de inleiding aangaven (cfr. 1.2. De archiefsector) zijn er grote verschillen in de werking van archieven. We mogen dit niet uit het oog verliezen wanneer het gaat om de mogelijkheden die de gesprekspartners zien met betrekking tot het inzetten op immaterieel erfgoed. We sommen hier aanvullend een aantal elementen op die tijdens de gesprekken aan bod kwamen als elementen die archieven ervan weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel erfgoed in te zetten (of op bepaalde aspecten ervan) en/of die het moeilijker maken. Een aantal van die elementen zijn verbonden met de specifieke taakinvulling van bepaalde archieven. In grote lijnen kwamen volgende zaken aan bod, die we hieronder meer in detail toelichten:

- Intrinsieke eigenschappen van archieven;
- Capaciteit;
- Het feit dat het iets nieuws is, buiten de comfortzone en/of dat er te weinig kennis is;
- Principieel;
- Negatieve ervaringen uit het verleden;
- Gelieerd aan de omgang met het grote publiek en de erfgoedgemeenschappen;
- Het is moeilijk om immaterieel erfgoed te koppelen aan de eigen collectie of het eigen werkingsgebied.

De verschillende elementen die hier aangehaald worden zijn soms aan elkaar gelieerd.

De intrinsieke eigenschappen van archieven

Tijdens de gesprekken werden een aantal elementen aangehaald die het specifiek voor archieven moeilijk maken om (meer) in te zetten op immaterieel erfgoed.

Een immaterieel-erfgoedwerking wordt zo gelinkt aan **een proactieve houding**, hetgeen om verschillende redenen moeilijk(er) kan liggen. Er kan in dat verband bijvoorbeeld gedacht worden aan het actief bewust maken van een erfgoedgemeenschap.

Heel belangrijk is ook het feit dat archieven aangeven dat hun collecties grotendeels betrekking hebben op het **'historische luik'** van immaterieel erfgoed en dit in tegenstelling tot het 'levende' dat zo typerend is voor immaterieel erfgoed. Heel vaak verwerft men – deels samenhangend met het bovenvermelde element rond 'proactiviteit' – maar archieven, wanneer de archiefvormer ophoudt met zijn of haar activiteiten. Volgend citaat uit de gesprekken is illustratief daarvoor:

"Als er geen link is met het verleden, haken we af. Op die manier is 95% al uitgesloten."

Men haalde ook het feit aan dat de focus bij **de publiekrechtelijke archieven ligt op de publiekrechtelijke archiefbestanden** (cfr. 1.2. De archiefsector). Volgens sommigen zijn de publiekrechtelijke archiefvormers niet of nauwelijks betrokken bij immaterieel erfgoed. Anderen spraken dit tegen door te stellen dat er wel linken zijn tussen immaterieel erfgoed en publiekrechtelijke archiefvormers. Indien er in dat verband voorbeelden werden aangehaald, ging het om publieke taken (versus de interne) van de publiekrechtelijke archiefvormers.[lxxx] Sommige immaterieel-erfgoedpraktijken worden namelijk ingericht door publiekrechtelijke archiefvormers (volkstuintjes, feesten…). De link kan echter ook minder direct zijn (foto's van de toeristische dienst, dossiers betreffende de subsidiëring van lokale verenigingen, dossiers betreffende het gebruik van de openbare weg…).

Of **publiekrechtelijke archieven** op erfgoed kunnen inzetten, is afhankelijk van de keuzes (van het bestuur (ook de legislatuur) of de leidinggevende) van de archieven, aangezien deze archieven wettelijk gezien **geen stok achter de deur hebben om in te zetten op erfgoed** (cfr. 1.2. De archiefsector).

Verder is ook het feit dat **erfgoed gemeenschapsmaterie is** problematisch voor archieven die op het federale niveau actief zijn (bijvoorbeeld op het vlak van subsidies en contacten in de erfgoedsector).

Tot slot vermelden we nog twee tegenstellingen. Enerzijds werd de **tegenstelling tussen het tastbare en het niet-tastbare** aangehaald. Dit geldt eigenlijk voor alle collectiebeherende instellingen. Men is gewoon om met tastbaar erfgoed te werken. Het niet-tastbare aspect van immaterieel erfgoed maakt het abstract om rond te werken. Anderzijds zag een archivaris een valkuil in het feit dat archieven gericht zijn op **het vastleggen en bewaren**. Dit staat **in contrast met het werken rond immaterieel erfgoed, dat een dynamisch, evoluerend karakter heeft**.

Capaciteit

Tijdens bijna alle gesprekken kwam de 'capaciteit' van archieven aan bod als één van de elementen die het moeilijk(er) maken om (meer) in te zetten op immaterieel erfgoed. Te weinig **tijd**, te weinig **personeel** en te weinig **middelen** zijn terugkerende elementen. Er is **te veel werk,** er zijn **te veel uitdagingen** en dit zowel in de erfgoedsector in het algemeen, als specifieker bij de collectiebeherende instellingen en in de archiefsector. Met betrekking tot de uitdagingen in de archiefsector kan gedacht worden aan bijvoorbeeld de erfgoedtaak, de integratie van gemeentes en OCMW's en het digitale. Er moeten soms keuzes gemaakt worden.

Bepaalde gesprekpartners van publiekrechtelijke archieven gaven expliciet aan dat **de prioriteiten elders** liggen, zoals bijvoorbeeld bij de leeszaalwerking, de administratieve archiefwerking of records management. Immaterieel erfgoed is geen kernactiviteit. In dat verband werd vermeld dat het archief van een aan immaterieel-erfgoedgelinkte archiefvormer geïnventariseerd moet zijn, alvorens verder op immaterieel erfgoed te *kunnen* inzetten. Met betrekking tot archieven waarvan de werking nog maar recent werd opgestart, is er nog te veel basiswerk, alvorens men een erfgoedwerking kan uitbouwen. Een andere persoon van een publiekrechtelijk achief gaf aan dat er allerhande te hoge kwaliteitseisen zijn, waardoor er geen plaats is voor extra's.

Een opmerking van een bevraagde van een privaatrechtelijk archief is tekenend in dit verband. Deze opmerking had betrekking op de vereiste van de overheid om terug te keren naar de kern; naar de functies én tegelijkertijd in te zetten op immaterieel erfgoed (cfr. 1.3. Een kruisbestuiving tussen immaterieel cultureel erfgoed en archieven volgens internationale en Vlaamse beleidsdocumenten).

Het feit dat het iets nieuws is, buiten de comfortzone en/of dat er te weinig kennis is

Bij een aantal archieven gaf men aan dat het inzetten op immaterieel erfgoed iets nieuws is en aldus buiten de comfortzone valt. Sommigen gaven ook zelf aan over te weinig kennis te beschikken om in te zetten op (bepaalde aspecten van) immaterieel erfgoed (cfr. 2.1. Kennis/ 2.3.1. De archiefsector is zoekende/ 2.3.2. Mogelijke ondersteuning).

Eén gesprekspartner van een privaatrechtelijk archief gaf dan weer specifiek te kennen dat er te weinig kennis is over immaterieel erfgoed bij de archivarissen van de instelling. Dit heeft als gevolg dat ze er ook minder voor open staan. In een ander privaatrechtelijk archief gaf men aan dat de huidige medewerkers aangetrokken werden vanuit hun archiefachtergrond en niét vanuit een erfgoedachtergrond (cfr. 2.3.2. Mogelijke ondersteuning).

Principieel

Onder de noemer en het principe 'objectiviteit' kunnen we eveneens een aantal elementen samennemen.

Men vindt het ten eerste **geen taak van een archief om de collectie** die men beheert **ook in te zetten voor een bepaald doel**:

> *"We doen in informatie en die informatie is gekoppeld aan duidelijke bronnen: digitale, papieren bronnen en uiteindelijk wie wat doet met die informatie is voor de archieven eigenlijk gelijk. We hebben daar geen oordeel over te geven. We hoeven geen bepaald beeld te construeren."*

Men is ook **weigerachtig tegenover het hebben van een (te grote) rol in het al dan niet voortbestaan van een immaterieel-erfgoedpraktijk**. Zoals reeds eerder aangehaald is het echter aan de erfgoedgemeenschappen om die keuze te maken (cfr. 1.1.4. De toekomst/ 2.3.1. De archiefsector is zoekende). Een archivaris haalde ook aan dat de mechanismen achter immaterieel erfgoed goed moeten bestudeerd worden alvorens actie te ondernemen. Bepaalde acties die ondernomen worden met het oog op het bieden van ondersteuning, kunnen ook averechtse effecten met zich meebrengen.

Bovendien kan het **niet de bedoeling zijn dat archieven instaan voor de legitimering van bepaalde zaken**. Specifieker kan/wil men zich zeker niet mengen met immaterieel-erfgoedpraktijken gerelateerd aan politiek of ideologie. Het ondersteunen van erfgoedgemeenschappen kan leiden tot confrontaties tussen gemeenschappen. Anderzijds kan het ook niet de bedoeling zijn dat immaterieel erfgoed enkel datgene kan zijn wat politiek neutraal is, zoals een gesprekspartner aanhaalde.

Als historicus is men bovendien bezorgd dat er **kunstmatige continuïteiten** worden gecreëerd (cfr. 2.2.1. Algemene visie). Het kan niet de bedoeling zijn van een historicus om zaken van vandaag 'kunstmatig' te verbinden met het verleden.

Tot slot was er een stem te horen die **schrik** had **om erfgoedgemeenschappen te stigmatiseren door ze te definiëren**.

Negatieve ervaringen uit het verleden

Eén gesprekspartner haalde ook negatieve ervaringen uit het verleden aan met betrekking tot tentoonstellingen rond een immaterieel-erfgoedgerelateerd thema: er was weinig interesse, het

bleek in de praktijk moeilijk om verschillende gemeenschappen dichter bij elkaar te brengen en de antropologische benadering riep vragen op.

Gelieerd aan de omgang met het grote publiek en de erfgoedgemeenschappen

In verband met de omgang met het grote publiek en de erfgoedgemeenschappen, werden er ook moeilijkheden aangehaald.

Zo gaf een gesprekspartner aan dat het **erfgoedbewustzijn** bij diegenen buiten de erfgoedsector **te zwak** is. Het is iets waar constant op ingezet moet worden. Iemand anders vermeldde met betrekking tot een specifiek geval dat het **bewustzijn met betrekking tot het bestaan van een immaterieel-erfgoedwerking** bij de 'immaterieel-erfgoedbeoefenaars' ook niet aanwezig is. Men weet zelfs niet dat er erkenning mogelijk is.

Bovendien **verlopen de contacten met erfgoedgemeenschappen niet altijd zo vlot.** Iemand haalde bijvoorbeeld aan dat erfgoedgemeenschappen in de praktijk niet zelf naar hen toe stappen. Iemand anders vermeldde dat de besturen van bepaalde verenigingen snel veranderen, waardoor het moeilijk is om een band op te bouwen. Bovendien moeten er vaak informele wegen moeten bewandeld worden om mensen te betrekken. Het feit dat erfgoedgemeenschappen niet altijd even gemakkelijk af te bakenen zijn, maakt het er ook niet gemakkelijker op. De communicatie met de erfgoedgemeenschappen loopt evenmin altijd even vlot. Iemand anders gaf tot slot aan dat sommige erfgoedgemeenschappen moeilijk te benaderen zijn vanwege hun gesloten houding.

Verder werd ook aangehaald dat **erfgoed de 'core business' niet is van de erfgoedgemeenschappen**. Het is bijgevolg **moeilijk voor de erfgoedsector om die gemeenschappen aan de slag te krijgen**.

Een archivaris met al wat ervaring op het gebied van immaterieel erfgoed gaf ook aan dat de **erfgoedgemeenschappen** zelf **niet altijd het nut inzien van een immaterieel-erfgoedwerking**. Erfgoedgemeenschappen vinden het te tijdsintensief om het dossier op het platform in te vullen of verwaarlozen het eens het erop staat.

Tot slot werd ook de opmerking gegeven dat **de erfgoedgemeenschappen te weinig kennis hebben over de werking van een archief, alsook over het belang van archief.**

Het is moeilijk om immaterieel erfgoed te koppelen aan de eigen collectie of het eigen werkingsgebied

Voordelen die men ziet bij het inzetten op immaterieel erfgoed

Tijdens de gesprekken kwamen echter ook (mogelijke) gunstige effecten voor archieven aan bod, wanneer men inzet op immaterieel erfgoed. We kunnen volgende voordelen onderscheiden:

- Eens een aan immaterieel-erfgoedgerelateerd archief verworven is, gaat de bal aan het rollen en **zoeken meer mensen contact** in dat verband.
- **Eens er ervaring is opgedaan, loopt het in de toekomst ook vlotter om afspraken te maken met erfgoedgemeenschappen.**
- **De bekendheid van het archief bij het grote publiek neemt toe.**
- Het kan een aanleiding zijn om **meer publiek aan te trekken.**
- Het kan een aanleiding zijn om **andere en diverse doelgroepen aan te spreken**.
- Het kan **de collectie versterken**.

- Het documenteren van immaterieel erfgoed is **belangrijk voor de ontsluiting van de collectie** (extra contextinformatie).
- Door het linken van de collectie aan immaterieel erfgoed, **kan de collectie aantrekkelijker gemaakt worden.**
- Het kan interessant zijn **om bepaalde archiefbestanden meer onder de aandacht te brengen.**
- De eigen **organisatie** krijgt **meer voeling met de maatschappij**.

2.3.4. De rol van archieven

Eerder in dit rapport kwam de algemene houding ten opzichte van immaterieel erfgoed aan bod (cfr. 2.2.1. Algemene visie). Hoe staat men specifiek tegenover het introduceren van dit immaterieel erfgoed in de archiefwerking? Wat is de algemene houding en welke rol zien zij zichzelf spelen? Alvorens in te gaan op de concrete mogelijkheden die aan bod zijn gekomen, gaan we in op enkele algemene vaststellingen.

Algemeen

Top down?

Zoals eerder aangegeven, werd de vraag gesteld wat er precies verwacht wordt (cfr. 2.3.1. De archiefsector is zoekende). Enkele personen vroegen ook expliciet wat er van hogerhand wordt verwacht. Dit doet vermoeden dat bepaalde gesprekspartners zich verplicht voelen om immaterieel erfgoed op te nemen in hun werking. Enkele bijkomende uitspraken versterken dit vermoeden. Zo werd aangegeven dat er op den duur een situatie ontstaat waarbij iedere actie die een link heeft met immaterieel erfgoed in beleidsplannen en jaarverslagen wordt opgenomen om aan de 'eisen' te voldoen, zelfs al heeft het geen echte impact op het immaterieel erfgoed.

Een geïntegreerde werking

Tijdens het veldonderzoek hoorden we ook opmerkingen met betrekking tot het beleidsmatige onderscheid tussen immaterieel en roerend erfgoed (en ook onroerend erfgoed), terwijl dit in de praktijk niet gescheiden is. We citeren de minister in dat verband uit zijn Conceptnota:

> *"Het huidige beleidsmatige onderscheid tussen roerend en immaterieel erfgoed resulteerde in opdelingen in het erfgoeddenken."*[lxxxi]

De overheid kijkt ook steeds meer in de richting van integratie (cfr. 1.3. Een kruisbestuiving tussen immaterieel cultureel erfgoed en archieven volgens internationale en Vlaamse beleidsdocumenten).

Tijdens een aantal gesprekken uitte men dan ook expliciet de bedenking dat de verschillende types erfgoed sterk aan elkaar zijn gelinkt (cfr. 1.3. Een kruisbestuiving tussen immaterieel cultureel erfgoed en archieven volgens internationale en Vlaamse beleidsdocumenten). In dat verband werd ook de bedenking geuit dat immaterieel erfgoed belangrijk is als context voor archieven (cfr. 2.3.2. Mogelijke ondersteuning/ 2.3.3. Elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken & de voordelen die worden gezien).

Archieven denken ook na over een geïntegreerde werking. Een aantal gesprekspartners gaven dit onder andere expliciet als volgt aan: het hoeft geen apart onderdeel van de werking te zijn, immaterieel erfgoed kan onbewust aan bod komen, men gaat het verweven daar waar het kan, men

vertrekt vanuit de functies in het kader van een geïntegreerde werking, men wil inpikken bij de zaken die zich spontaan al voordoen, met betrekking tot immaterieel-erfgoedwerking in het archief moet er voldoende aandacht zijn voor de linken tussen immaterieel erfgoed en (in het bijzonder documentair) roerend erfgoed. In dat opzicht werd ook een vergelijking gemaakt met de participatiefunctie: je kan aandacht hebben voor immaterieel erfgoed doorheen de acties die je normaal gezien al doet. Dit staat tegenover het feit dat men aangeeft dat men niet weet hoe dit concreet aan te pakken (cfr. 2.3.1. De archiefsector is zoekende).

In dit verband van een geïntegreerde erfgoedwerking benadrukt een bevraagde voorts ook nog het belang van samenwerking tussen diegenen die bezig zijn met immaterieel erfgoed en diegenen die zich focussen op roerend erfgoed.

Wie neemt het initiatief?, rolverdeling, samenwerking en experiment

Weliswaar in verschillende betekenissen ziet de overgrote meerderheid van de gesprekspartners **het eigen archief niet als 'gangmaker'** als het gaat om immaterieel erfgoed:

- Men wil geen actieve rol opnemen, in de zin dat men niet de actor wil zijn die – om verschillende redenen – (te sterk) gaat interfereren (cfr. 2.3.3. Elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken & de voordelen die worden gezien).
- Men heeft een negatieve houding ten opzichte van (het beleid omtrent) immaterieel erfgoed (cfr. 2.2.1. Algemene visie).
- Men wil geen actieve rol spelen (zoals de expertisecentra dat doen).
- Een relatief groot aantal gesprekspartners – uitsluitend bij publiekrechtelijke archieven– gaven expliciet aan dat zij niet de initiatiefnemer horen te zijn in verband met immaterieel erfgoed.

Maar liefst zes van de negen bevraagde archieven op lokaal niveau gaven expliciet aan dat zij niet de initiatiefnemer moeten zijn in verband met immaterieel erfgoed. Een gesprekspartner verwoordde dit als volgt: *"We willen de muur niet bouwen, maar we willen wel ons steentje bijdragen."* Twee van de drie overige archieven zijn uitgerekend archieven die actief zijn in een regio waar geen door de Vlaamse overheid gesubsidieerde erfgoedcel bestond tot 2015 of vandaag bestaat.

In gemeente- en stadsarchieven haalde men – met uitzondering van drie archieven, waaronder de twee laatstgenoemde – zo ook expliciet het belang van de **erfgoedcel** aan voor archieven om in de toekomst en/of reeds in het verleden een erfgoedluik op te nemen in hun werking. Volgens twee van die gesprekspartners kunnen erfgoedcellen immaterieel-erfgoedprojecten trekken en kunnen archieven ondersteunen bij die projecten. De erfgoedcellen worden door sommigen aanzien als meer geschikte partners in verband met het borgen van immaterieel erfgoed, publieksgerichte werking en het in kaart brengen van immaterieel-erfgoedpraktijken (veldwerk[lxxxii]). Eén gesprekspartner gaf aan binnenkort te willen afstemmen met de erfgoedcel in verband met een immaterieel-erfgoedpraktijk, iemand anders gaf aan dat een nauwere samenwerking nuttig zou kunnen zijn. Erfgoedcellen hebben bijvoorbeeld zicht op de lokale of regionale immaterieel-erfgoedgerelateerde verenigingen en hun noden.

Verder gaf ook een bevraagde van een privaatrechtelijk archief aan dat het voor erfgoedcellen (en expertisecentra) gemakkelijker is om rond immaterieel erfgoed te werken, omdat zij gemakkelijker een publieksgerichte werking rond een thema kunnen opzetten.

In verband met immaterieel erfgoed, werd er tijdens de gesprekken **verwezen naar** diverse andere actoren in de erfgoedsector: enerzijds naar erfgoedcellen, maar anderzijds ook naar **musea**, **expertisecentra** en **kringen voor heemkunde, oudheidkunde en/of geschiedenis**.

Zowel in privaatrechtelijke als publiekrechtelijke archieven verwees men ook naar musea. Volgende reacties waren te horen:

- Het definiëren van immaterieel erfgoed (en van wat het niet is), is gemakkelijker bij musea dan bij archieven.
- Men denkt aan musea in het kader van publiekswerking. Zij beschikken over tentoonstellingsruimtes en hebben meer ervaring op het gebied van communicatie. Er kan eventueel afgestemd worden.
- Musea beschikken over een collectie die meer aansluit.[lxxxiii]

Verder werd ook gedacht aan de expertisecentra:

- Aangezien zij rond een thema en publieksgericht kunnen werken is het voor hen (en voor erfgoedcellen) gemakkelijker om rond immaterieel erfgoed te werken (cfr. supra).
- De expertisecentra hebben de ruimte en de expertise om dit te trekken.
- Eén gesprekspartner gaf ook expliciet aan binnenkort met expertisecentra (en de erfgoedcel) te willen samenzitten alvorens een eventueel initiatief rond een specifieke immaterieel-erfgoedpraktijk op te zetten (cfr. supra).
- Tijdens een ander gesprek gaf men dan weer te kennen dat het moeilijk is om met partners zoals expertisecentra samen te werken, vanwege de niet-centrale ligging van het archief.

Een tweetal keer verwezen gemeente- of stadsarchieven naar de kringen voor heemkunde, oudheidkunde en/of geschiedenis:

- Archieven gaan inventariseren. Het naar buiten brengen kan door anderen worden uitgewerkt, zoals door de heemkundige kringen.
- In één archief waar nauwe contacten worden onderhouden met dergelijke kring, haalde men deze kring aan als partner waarmee in de toekomst eventueel afgestemd kan worden. Deze kring heeft een link naar een vertegenwoordiger van een specifieke immaterieel-erfgoedgemeenschap.

Onder een geïntegreerde werking kan je het opnemen van de taken voor roerend en immaterieel erfgoed door één archief verstaan, maar ook het samen (met verschillende erfgoedactoren) opnemen van de taken voor roerend en immaterieel erfgoed. Zoals eerder vermeld, was er ook een stem in die richting te horen (cfr. supra: een geïntegreerde werking).

De vragen met betrekking tot ondersteuning (cfr. 2.3.2. Mogelijke ondersteuning), vereisen in ieder geval ook het samenkomen van de actoren die enerzijds werken rond immaterieel erfgoed en rond roerend erfgoed anderzijds. Bovenstaande bedenkingen in verband met de andere actoren in de erfgoedsector, stemmen eveneens tot nadenken over **mogelijke samenwerkingen en afstemmingen qua rolverdeling** tussen archieven enerzijds en bijvoorbeeld expertisecentra, erfgoedcellen, musea en kringen voor heemkunde, oudheidkunde en/of geschiedenis anderzijds. In een archief werd in dat verband ook vermeld dat men op zoek is naar de positionering van het archief in het erfgoedveld; naar coördinatie en afstemming. Een andere gesprekspartner gaf aan dat men tot een mooi geheel kan komen, indien iedereen zijn eigen expertise bij elkaar legt en ziet tapis plein een rol spelen in die afstemming (*"de versnippering tot één geheel te brengen"*).

In ieder geval kwam tijdens de gesprekken enkele keren de ondersteuning door archieven van acties van andere erfgoedactoren (bijvoorbeeld het aanleveren van materiaal uit de collectie) of de samenwerking daarmee (bijvoorbeeld vertegenwoordiging in de stuurgroep of uitwerking van een tentoonstelling of publicatie) in verband met immaterieel erfgoed aan bod (reeds in het verleden en/of met betrekking tot de toekomst).

Over een rolverdeling tussen archieven en andere actoren in de archiefsector dient enerzijds zeker nagedacht worden. Het feit dat er anderzijds in die mate vraag is naar wat inzetten op immaterieel erfgoed in de praktijk in een archief kan zijn (cfr. 2.3.1. De archiefsector is zoekende), vereist ook verder **experiment**. Bepaalde gesprekspartners zijn ook bereid tot experiment. Het opzetten van testcases of (piloot)projecten, mits ondersteuning van en/of op initiatief van de 'immaterieel-erfgoedorganisatie', behoort binnen enkele archieven tot de mogelijkheden (cfr. 2.3.2. Mogelijke ondersteuning). Een gesprekspartner gaf daarbij expliciet aan de opgedane ervaringen dan ook wil delen. Verder was men er tijdens één van de gesprekken ook voor te vinden om de acties uit het verleden, met de professionele organisatie die focust op immaterieel erfgoed, te willen overlopen om te bekijken in welke mate daar reeds een immaterieel-erfgoedwerking in verweven was. Dergelijke initiatieven kunnen bijdragen aan het (verder) formuleren van een antwoord op de vraag hoe men binnen een archief concreet kan inzetten op immaterieel erfgoed.

Tekenend in dat opzicht is een reactie op de vraag of begeleiding van immaterieel-erfgoedgemeenschappen bij hun document- en archiefbeheer een optie is. Deze archiefinstelling verwacht duidelijk om méér te kunnen doen:

> *"We begeleiden de archiefvormers hoe ze archief moeten ordenen. Dat heeft meer met betrokkenheid en participatie te maken, dan met immaterieel erfgoed."*

Concreet

Aangezien dit rapport een eerste verkenning is van de mogelijkheden op het vlak van 'immaterieel erfgoed en archieven' en er geen concrete richtlijnen zijn met betrekking tot wat een *goede* 'immaterieel-erfgoedwerking' is binnen een archief, beperken we ons hieronder tot een objectief overzicht van wat er tijdens de gesprekken aan bod kwam. Het is omwille van diezelfde reden op dit moment niet aangewezen grote conclusies te trekken met betrekking tot welk percentage van de archieven al dan niet al heeft ingezet op immaterieel erfgoed.

Acties uit het verleden en ideeën voor de toekomst, gedistilleerd uit de gesprekken, zijn hierbij in één overzicht samengebracht. Het is opvallend dat bepaalde gesprekspartners meer aanknopingspunten vonden met hun eigen werking naarmate het gesprek vorderde. Men ondernam ook bepaalde acties, zonder die bewust onder de noemer 'immaterieel erfgoed' te doen. **Onderstaande lijst wil een eerste overzicht van mogelijke acties bieden, een eerste antwoord op de vraag "Hoe kunnen archieven concreet inzetten op immaterieel erfgoed"** (cfr. 2.3.1. De archiefsector is zoekende)**, zonder eventuele andere mogelijke acties in de toekomst uit te sluiten.**

Om de informatie wat te structureren – als is dit misschien wat kunstmatig – kozen we ervoor enkele categorieën te onderscheiden:

- Beleid;
- De vijf functies voor immaterieel erfgoed:
    - Herkennen en verzamelen;

    - Behouden en borgen;
    - Onderzoek;
    - Presenteren van en toeleiden;
    - Participatieve actie;
- Ondersteunen van het archief- en documentbeheer van immaterieel-erfgoedgerelateerde archiefvormers;
- Doorverwijzen, tussenschakel en sensibiliseren.

De verschillende acties die we hier opsommen, brachten we onder onder de best passende categorie, maar kunnen ook aanleunen bij een andere rubriek. Niet alle punten zijn voor ieder archief even haalbaar (cfr. 2.3.3. Elementen die archieven weerhouden om (zelf) (meer) op immaterieel cultureel erfgoed in te zetten en/of die het moeilijker maken & de voordelen die worden gezien/ 1.2. De archiefsector).

- **Beleid**

- Opname van 'immaterieel erfgoed' in beleidsdocumenten.

- **Herkennen en verzamelen van immaterieel erfgoed**

- Het (participatief) documenteren van immaterieel erfgoed/ het stimuleren bij erfgoedgemeenschappen om te documenteren:
    - door mensen te laten vertellen over hun erfgoed (bijvoorbeeld door middel van een vertelavond of mondelinge geschiedenis), via foto's (eventueel kunstfoto's), film of het optekenen;
    - van de gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken (bijvoorbeeld van de werkprocessen, van reglementen van spelletjes, van de betekenis ervan), inclusief zaken die nog juist gedocumenteerd kunnen worden alvorens deze verdwijnen of waarvan de daaraan gerelateerde erfgoedgemeenschappen minder vitaal aan het worden zijn;
    - ad hoc of bewust opgezet;
    - al dan niet op vraag van een erfgoedgemeenschap;
- Het verwerven van archief en documentatie van aan immaterieel-erfgoedgerelateerde erfgoedgemeenschappen:
    - eventueel proactief (bijvoorbeeld via een oproep), eventueel op vraag van de 'immaterieel-erfgoedbeoefenaars';
    - van binnen en buiten de erfgoedsector;
- Het sensibiliseren van immaterieel-erfgoedgemeenschappen rond de mogelijkheid om hun immaterieel-erfgoedpraktijk te beschrijven op het platform (of de pagina 'ikschrijfgeschiedenis');
- Medewerking aan het samenstellen van reminiscentiekoffers rond immaterieel-erfgoedgerelateerde thema's;
- De inventarisatie, registratie, het in kaart brengen van immaterieel-erfgoedpraktijken.

Iemand gaf ook aan bereid te zijn om met methodieken vanuit andere disciplines dan de geschiedenis te werken (bijvoorbeeld antropologie).

- **Behouden en borgen van immaterieel erfgoed** (in strikte zin (cfr. 1.1.4. De toekomst))

- Vertegenwoordiging in een werkgroep die de aanvraag tot erkenning van een immaterieel-erfgoedelement mee voorbereidt en een opvolging doet van de maatregelen die genomen worden op het vlak van immaterieel-erfgoedzorg of het leveren van input in het kader van een aanvraag;
- Het stimuleren van de erfgoedgemeenschap om de maatregelen op het vlak van immaterieel-erfgoedzorg op te krikken en aan te vullen op het platform;
- Het stimuleren van de 'beoefenaars van immaterieel erfgoed' om bepaalde documenten (bijvoorbeeld een draaiboek) bij te houden met het oog op overdracht;
- Ad hoc organisatorische ondersteuning van workshops rond immaterieel-erfgoedpraktijken;
- Archiefdocumenten inzetten als inspiratiebron voor de immaterieel-erfgoedgemeenschappen:
    - bij het in de praktijk brengen van de immaterieel-erfgoedpraktijk;
    - als eyeopener om zich in te schrijven in een lange traditie;
- Actie ondernemen, indien er een aanleiding is, met het oog op het ondersteunen van het herlanceren van een immaterieel-erfgoedpraktijk.

- **Onderzoek met betrekking tot immaterieel erfgoed**

- (Het ondersteunen van/stimuleren van) historisch onderzoek naar immaterieel erfgoed, al dan niet op vraag van de erfgoedgemeenschappen en al dan niet met terugkoppeling naar de erfgoedgemeenschap.

- **Presenteren van en toeleiden naar immaterieel erfgoed**

- (Het ondersteunen bij) het maken van educatieve paketten (eventueel in samenwerking met de 'immaterieel-erfgoedbeoefenaars') voor scholen rond immaterieel-erfgoedgerelateerde thema's op basis van materiaal uit de collectie;
- Het opzetten van een tentoonstelling rond immaterieel erfgoed, al dan niet naar aanleiding van een vraag van een erfgoedgemeenschap (bijvoorbeeld naar aanleiding van een jubileum) (eventueel een tentoonstelling rond hedendaagse kunst geïnspireerd op een immaterieel-erfgoedpraktijk);
- Het inzetten op immaterieel erfgoed naar aanleiding van erfgoeddag, bijvoorbeeld:
    - met demonstraties van immaterieel-erfgoedpraktijken onder andere door 'immaterieel-erfgoedbeoefenaars';
    - met een tentoonstelling van audiovisueel materiaal dat door de erfgoedgemeenschap werd aangemaakt;
    - met een activiteit waar mensen een immaterieel-erfgoedpraktijk kunnen verrichten;
    - met een tentoonstelling met historische duiding rond een immaterieel-erfgoedpraktijk;
- Communicatie:
    - het onder de aandacht brengen van immaterieel-erfgoedpraktijken via facebook;
    - het onder de aandacht brengen van een initiatief van een immaterieel-erfgoedgemeenschap;

- Lezing(en)/Studiedag:
    - over de betekenis en historische achtergrond van (een) immaterieel-erfgoedpraktijk(en) (eventueel op eigen initiatief);
    - waarbij de aandacht wordt gevestigd op actueel onderzoek en/of bronnen uit de collectie rond een immaterieel-erfgoedthema en/of waarbij ook een forum wordt gegeven aan vertegenwoordigers van immaterieel-erfgoedgemeenschappen om hun immaterieel-erfgoedpraktijk toe te lichten;
- (Ondersteunen van) publicaties (door 'immaterieel-erfgoedbeoefenaars');
- De aanmaak en terbeschikkingstelling van een contextuele databank met aandacht voor immaterieel erfgoed (met een focus op historische informatie over dit immaterieel erfgoed en de ontwikkeling van een bijhorend beschrijvingsmodel);
- Het opzetten van een erfgoedportaal met linken naar immaterieel-erfgoedpraktijken;
- De functie van kenniscentrum vervullen voor een bepaalde immaterieel-erfgoedpraktijk.

- **Participatieve actie rond immaterieel erfgoed**

- Een 'verkiezingsoproep' lanceren rond immaterieel erfgoed (bijvoorbeeld het mooiste dialectwoord);
- Een project op vraag van een erfgoedgemeenschap met een sterke inspraak van de erfgoedgemeenschap en met aandacht voor immaterieel erfgoed;
- Het organiseren van studie- en contactdagen rond een aan immaterieel-erfgoedgerelateerd thema, waarop erfgoedgemeenschappen worden uitgenodigd om hun ervaringen onderling te delen en waarop door de professionele erfgoedorganisatie(s) informatie wordt verschaft over erfgoedzorg.

Iemand gaf ook mee dat archieven zelf moeten gaan participeren. Men gaat op die manier als archief bijna zelf deel uitmaken van de gemeenschap van 'immaterieel-erfgoedbeoefenaars'. Men kan zich naar aanleiding van die uitspraak de vraag stellen waar op het spectrum van 'zelf deel uitmaken van die gemeenschap' tot 'het handelen als buitenstaander' men zich kan en wil begeven.

- **Ondersteunen van het archief- en documentbeheer van immaterieel-erfgoedgerelateerde archiefvormers**

- Het inzetten van expertise met betrekking tot document- en archiefbeheer;
    - Persoonlijk advies;
    - Vorming;
    - Brochure;
- Het maken van afspraken omtrent de fysieke bewaring van een aan immaterieel-erfgoedgerelateerd archief;
- Ontsluiting: het ordenen en beschrijven van archief van een aan immaterieel-erfgoedgerelateerde archiefvormer (eventueel kan de erfgoedgemeenschap hierbij betrokken worden);
- Een archiefstage in verband met een aan immaterieel-erfgoedgerelateerd archief.

- **Doorverwijzen, tussenschakel en sensibiliseren**

- Het doorverwijzen naar organisaties met expertise op het vlak van immaterieel erfgoed (bijvoorbeeld bij een concrete casus of via de website);
- De rol van tussenschakel (expertise op vlak van immaterieel erfgoed doorgeven) vervullen tussen de immaterieel-erfgoedorganisatie en andere archieven;
- Het samenstellen van een publicatie met richtlijnen voor verenigingen over erfgoed in het algemeen, waarbij ook immaterieel erfgoed aan bod komt;
- Het organiseren van een infosessie voor een specifieke doelgroep rond immaterieel erfgoed (bijvoorbeeld met een toelichting rond het concept en het beleid).

Verder gaf men tijdens één gesprek ook aan vertegenwoordigd te zijn in het bestaande domeinoverleg.[lxxxiv]

Conclusie

De **resultaten van een kwalitatief veldonderzoek** in de archiefsector omtrent immaterieel erfgoed vormden de kern van dit rapport. Met het onderzoek wilden we een eerste stand van zaken in kaart brengen. Meer specifiek peilden we naar de kennis in de archiefsector met betrekking tot het 'immaterieel-erfgoedkader', de visie van archieven ten opzichte van immaterieel erfgoed, de vragen en noden die men heeft en de mogelijkheden en obstakels die men in archieven ziet.

Een kruisbestuiving tussen immaterieel erfgoed en archieven, vereiste echter in eerste instantie **een beknopte toelichting van enerzijds het 'immaterieel-cultureelerfgoedkader'** (waaronder de definitie, de inventaris, het platform, het immaterieel-erfgoednetwerk en de ontwikkelingen voor de toekomst) **en van de archiefsector** (waarvan de werking sterk uiteenloopt) anderzijds. Het dichter bij elkaar brengen van immaterieel erfgoed en archieven vergt namelijk kennis van elkaars 'corebusiness'.

Verder kwamen ook **de verwachtingen van de beleidsmakers** aan bod. Recent maakte de Vlaamse overheid **enerzijds** bekend dat immaterieel erfgoed een volwaardige plek krijgt in het nieuwe cultureelerfgoedbeleid (zie Conceptnota, Cultureelerfgoeddecreet en Strategische Visienota uit 2016-2017). Naast een meer geïntegreerde benadering van roerend en immaterieel cultureel erfgoed, is er ook de nodige aandacht voor de specifieke zorg en omgang voor immaterieel cultureel erfgoed. In dat verband is het de bedoeling dat een **'cultureelerfgoedorganisatie de cultureelerfgoedwerking voor immaterieel cultureel erfgoed opneemt'.** De opstart van dergelijke organisatie gaat gepaard met de verwachting van de overheid dat deze organisatie voor 'de verschillende actoren die een rol opnemen inzake immaterieel erfgoed, met bijzondere aandacht voor collectiebeherende instellingen' een coördinerende rol opneemt.

Anderzijds konden we in de beleidsdocumenten van de Vlaamse overheid en UNESCO **enkele (concrete) aanwijzingen terugvinden, wanneer het gaat om het inzetten op immaterieel erfgoed in – specifiek – de archiefsector**. Deze aanwijzingen werden in een kort overzicht samengebracht; een interessant referentiekader voor alle betrokkenen.

De eigenlijke **resultaten van het veldonderzoek** kwamen in een tweede luik aan bod. We gingen daarbij, op basis van wat de gesprekspartners zelf aangaven, in op volgende vragen:

- Hoe is het bij de bevraagde archieven gesteld met de kennis over immaterieel erfgoed? Zijn het ICE-trekkersnetwerk en het platform bekend?
- Staat men positief of negatief tegenover het gevoerde beleid omtrent immaterieel erfgoed en welke bedenkingen zijn er aangaande het concept?
- Welke vragen/noden zijn er?
- Welke obstakels en voordelen ziet men indien men inzet/ zou inzetten op immaterieel erfgoed?
- Welke rol ziet men zichzelf spelen met betrekking tot immaterieel erfgoed?

De resultaten van dit veldonderzoek vormen de basis om verder aan de slag te (kunnen) gaan. We hopen dat de betrokken actoren (waaronder de cultureelerfgoedsector, de archiefsector en de overheden) de resultaten van dit rapport, samen met de immaterieel-erfgoedorganisatie, in de toekomst zullen meenemen.

Zo kwam naar voor dat de **kennis** met betrekking tot het 'immaterieel-erfgoedkader' niet overal even sterk verspreid is. In dat verband valt het zeker aan te bevelen in de toekomst verder in te zetten op

het verlenen van informatie (in de archiefsector). We geven daarbij ter informatie mee dat heel wat basisinformatie vandaag al ter beschikking wordt gesteld via het platform 'immaterieelerfgoed.be'.

Er kwamen ook heel wat **bezorgdheden** aan bod: bijvoorbeeld met betrekking tot de beeldvorming over de inventaris, alsook omtrent 'invented traditions' en folkore. Dit blijven uitdagingen, ook voor de toekomst. **Het zou zeker een meerwaarde zijn, indien de archiefsector op een of andere manier bij die uitdagingen betrokken zou kunnen zijn**, bijvoorbeeld bij het in kaart brengen van de diversiteit met betrekking tot immaterieel erfgoed of het benoemen en documenteren van de processen die zich voordoen met betrekking tot invented traditions en folklore.

Voorts bleek uit dit veldonderzoek dat er in de archiefsector **discussiepunten, onduidelijkheden en misvattingen** leven **aangaande het concept 'immaterieel erfgoed' en definiëring daarvan**. In het huidige beleid en de huidige werkingen omtrent immaterieel erfgoed (ICE-trekkersnetwerk en tapis plein), evenals voor de 'toekomstige organisatie die de focus zal leggen op immaterieel erfgoed' staat immaterieel erfgoed in de 'strikte' zin, met andere woorden aansluitend bij de UNESCO-Conventie uit 2003, centraal.
Helderheid omtrent het begrip 'immaterieel erfgoed' is voor de betrokkenen van groot belang. FARO en tapis plein namen in dat verband reeds het initiatief om het contactmoment 'Hoezo: immaterieel erfgoed? Over alles wat niét materieel is in cultureel-erfgoedwerking' te organiseren. Er is ook bereidheid om in de toekomst, indien nodig, bijkomende initiatieven te nemen en verder af te stemmen.

In verband met het concept blijkt het in de toekomst ook belangrijk (samen) te zoeken naar **een evenwicht tussen het gebruik van het gebruikelijke jargon en het bevattelijk maken** daarvan voor diegenen – in en buiten de erfgoedsector –, die niet vertrouwd zijn met dergelijk begrippenkader. Het expliciete gebruik van de term 'immaterieel erfgoed' lijkt niettemin belangrijk in het kader van het bewust omgaan met dit type erfgoed.

Zoals de minister aanhaalde is **een geïntegreerde erfgoedbenadering – uit een aantal gesprekken kan afgeleid worden dat men hier ook achter staat – nog geen evidentie**. Tijdens de gesprekken kwamen dan ook elementen naar voor die het voor archieven moeilijk(er) maken om (meer) in te zetten op immaterieel erfgoed. Het is in de toekomst belangrijk rekening te houden met deze beperkingen, te onderzoeken waar mogelijke oplossingen liggen en indien deze elementen de werking verhinderen, eventueel samen te zoeken naar acties die wel mogelijk zijn (bepaalde van die elementen maken het moeilijker om bepaalde acties te ondernemen, maar sluiten andere niet per se uit). Uit de bevraging blijkt echter ook dat het inzetten op immaterieel erfgoed ook **positieve gevolgen** kan hebben voor archieven.

Het is **in de toekomst** ook belangrijk **na te gaan of en hoe er kan afgestemd worden tussen de verschillende actoren in de erfgoedsector**. Het zou fantastisch zijn indien de verschillende types erfgoedactoren, ook op het vlak van immaterieel erfgoed, elkaar betrekken. We willen daarbij ook nagaan welke rol wij daarin kunnen spelen.

De archiefsector bleek tot slot ook heel wat **vragen en noden** te hebben. Eén van de centrale vragen daarbij is **'wat is de rol van archieven met betrekking tot immaterieel erfgoed?'**. Een nood aan inspiratie, alsook aan persoonlijke begeleiding, ondersteuning en feedback, werd dan ook aangegeven. De **synthese van (mogelijke) acties uit het verleden en voor de toekomst**, samengesteld op basis van de gesprekken, **biedt** – naast het eerder aangehaalde overzicht van de verwachtingen van de beleidsmakers – **een voorlopig antwoord op laatstgenoemde vraag**. **Indien de archieven bereid zijn** (rekening houdend met de grote verschillen in werking tussen verschillende archieven) – en die bereidheid bleek ook tijdens een aantal gesprekken – **om aandacht te hebben voor immaterieel erfgoed doorheen hun huidige werking en/of verkennende acties op te zetten of**

eraan mee te werken, kan dit lijstje in de toekomst verder aangevuld worden. We zijn in ieder geval bereid om waar mogelijk antwoorden te formuleren op vragen vanuit onze ervaringen uit het verleden, alsook in wisselwerking met de archiefsector op zoek te gaan naar bijkomende antwoorden. We zien het rapport dan ook als de start van een verkennende fase, een 'experimenteer'-fase, waarin het belangrijk is ervaringen op te bouwen en te delen en dit met het oog op de toekomst. In ieder geval kijken we er van harte naar uit om samen met de archiefsector deze uitdaging aan te gaan.

Bijlage I: Lijst van erkende archiefinstellingen

Er vonden onder andere gesprekken plaats met vertegenwoordigers van alle door de Vlaamse overheid erkende archieven (met een kwaliteitslabel). We lijsten deze hier alfabetisch op:

- AMSAB-Instituut voor Sociale Geschiedenis;
- Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADVN);
- Archief en Museum voor het Vlaams Leven te Brussel (AMVB);
- Archief OCMW Gent;
- *(Architectuurarchief Provincie Antwerpen (APA) (Centrum Vlaamse Architectuurarchieven (CVAa));* [lxxxv]
- Centrum voor Academische en Vrijzinnige Archieven (CAVA);
- Cultureel Erfgoed Annuntiaten Heverlee;
- KADOC-Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving;
- Letterenhuis;
- Liberaal archief;
- Provinciaal Archief West-Vlaanderen;
- Stadsarchief Brugge;
- Stadsarchief Ieper;
- Stadsarchief Leuven;
- Stadsarchief Mechelen;
- Stadsarchief Poperinge-Gemeentearchief Vleteren;
- Stadsarchief Waregem;
- Universiteitsarchief Gent.

[i] De informatie uit de gesprekken met vertegenwoordigers van Archiefbank werd niet verwerkt in dit rapport, gezien het niet om een collectiebeherende instelling gaat. De gesprekken werden wel opgenomen en uitgetypt en zullen door tapis plein in het licht van de

[ii] "Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage," laatst geraadpleegd op 28 september 2017, https://ich.unesco.org/en/convention.;"UNESCO Conventie," laatst geraadpleegd op 27 september 2017, https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/icewebsite/art-conventie-unescoNL.pdf.

[iii] "Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, 5-6," laatst geraadpleegd op 28 september 2017, https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/icewebsite/art-visienota.pdf.

[iv] Men maakt een opvallende keuze bij de definiëring van immaterieel erfgoed. In tegenstelling tot de UNESCO-Conventie worden *de instrumenten, objecten, artefacten en culturele ruimtes die (met immaterieel erfgoed) worden geassocieerd* niet meegenomen in de Vlaamse definitie. Dit is een expliciete keuze ("Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, 9.")

[v] Ibid.

[vi] "Strategische Visienota Cultureel Erfgoed, 44," laatst geraadpleegd op 4 oktober 2017, http://www.kunstenenerfgoed.be/sites/default/files/uploads/170331_Strategische%20visienota%20cultureel%20erfgoed%20Vlareg%20def.pdf.

[vii] Het gebruik van de afkorting ICE uit het jargon proberen we, met het oog op het verspreiden van het begrippenkader bij het ruime publiek, vooralsnog zoveel mogelijk te vermijden. IE wordt als afkorting helemaal niet gebruikt.

[viii] "Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage."/ In de Vlaamse Visienota omtrent 'immaterieel cultureel erfgoed' van 2010 nam men deze domeinen letterlijk over ("Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, 9."). In een recent beleidsdocument – de Strategische Visienota van minister Sven Gatz bij het nieuwe 'Decreet houdende de ondersteuning van cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen' (het Cultureelerfgoeddecreet) – staan de domeinen als volgt opgelijst:

1) Verhalen en taalvariaties;
2) Immaterieel cultureel erfgoed binnen het kunstenveld;
3) Sociale praktijken, rituelen en feesten;
4) Kennis over en praktijken verbonden met de natuur en het universum;
5) Kennis verbonden met ambachten en vakmanschap ("Strategische Visienota Cultureel Erfgoed, 33.").

Opvallend hierbij is de noemer 'immaterieel cultureel erfgoed binnen het kunstenveld', wat in zekere zin schijnbaar breder is dan 'performing arts'. Terwijl men bij performing arts vooral denkt aan podiumkunsten en muziek – zoals ook aangehaald in de Visienota ("Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, p. 20.") –, kan men binnen deze bredere definiëring ook denken aan immaterieel cultureel erfgoed gelinkt aan beeldende en audiovisuele kunsten en architectuur en vormgeving. Anderzijds kan men, indien men 'het kunstenveld' opvat als verwijzend naar de beleidssector aansluitend bij het Kunstendecreet, het 'immaterieel cultureel erfgoed binnen het kunstenveld' ook beschouwen als enger, gezien er bijgevolg ook allerlei zaken buiten vallen (we denken daarbij bijvoorbeeld aan straatmuzikanten, circus en amateurkunsten).

[ix] "Intangible Heritage domains in the 2003 Convention," laatst geraadpleegd op 27 september 2017, https://ich.unesco.org/en/1com.

[x] In dat opzicht vormt UNESCO als instrument van internationale samenwerking tussen natiestaten (ontstaan in de nadagen van de Tweede Wereldoorlog met het oog op vrede en duurzame samenwerking en ontwikkeling in de wereld) weliswaar een normatief kader. Theoretisch beschouwd zou religie (en bij uitbreiding levensbeschouwelijke ideeën/gedachtegoed) evenwel kunnen resorteren onder 'knowledge and practices concerning nature and the universe'./ "Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage."; "Intangible Heritage, Convention, Frequently Asked Questions," laatst geraadpleegd op 28 september 2017, https://ich.unesco.org/en/faq-00021#can-religions-or-languages-be-recognized-under-the-conventionij.

[xi] "Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage."

[xii] "Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, 15."

[xiii] Vooralsnog bestaat er in Vlaanderen geen systeem voor dringende borging.

[xiv] Dit ICE-trekkersnetwerk heeft als doelstelling om vanuit een actieve samenwerking tussen landelijk gesubsidieerde erfgoedorganisaties een gecoördineerde ontwikkeling van de immaterieel-erfgoedwerking in het brede Vlaamse erfgoedveld te begeleiden. Het ICE-trekkersnetwerk ondersteunt het brede professionele en niet-professionele immaterieel-erfgoedveld met alle betrokken erfgoedgemeenschappen.
De trekkers nemen transversale en/of thematische rollen op. De thematische rollen worden in 2012-2018 opgenomen door Het Firmament en Resonant (Podiumkunsten), LECA (sociale praktijken), CAG (natuur en universum), ETWIE (ambachtelijke technieken). FARO neemt, vraagestuurd, de oriënterende en ondersteunende begeleiding van erfgoedgemeenschappen op voor die vormen van immaterieel erfgoed waarvoor er geen op Vlaams niveau erkende erfgoedactor de rol van domeintrekker opneemt. Tapis plein en FARO nemen transversale rollen voor hun rekening.
De trekkers binnen dit netwerk nemen voor hun respectievelijk immaterieel-erfgoeddomein ook de rol op van makelaar. Er is namelijk per domein een **domeinnetwerk/domeinoverleg**, waarin de trekker verschillende organisaties samenbrengt met als doel de netwerking en de ondersteuning van de erfgoedgemeenschappen in het thematisch domein te versterken.
Verder is er ook een **ICE-trekkersoverleg**. Er wordt namelijk – minstens – gestreefd naar een tweemaandelijks overleg met de trekkers met het oog op verdere netwerkontwikkeling, taakverdeling, afstemming en samenwerking rond dienstverlening en begeleiding. De trekkers vormen eveneens een consortium rond het platform. (*ICE-trekkersnetwerk; Afspraken-nota collectief werkkader 2014-2016*).

[xv] "Cultureelerfgoeddecreet," laatst geraadpleegd op 4 oktober 2017, http://www.kunstenenerfgoed.be/nl/beleid/wet-en-regelgeving/cultureel-erfgoeddecreet.; "Tekst aangenomen door de plenaire vergadering van het ontwerp van decreet houdende de ondersteuning van cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen, 11," laatst geraadpleegd op 4 oktober 2017, http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2016-2017/g1014-6.pdf.

[xvi] "Strategische Visienota Cultureel Erfgoed, 33-34."

[xvii] "Conceptnota aan de Vlaamse Regering; Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen; Een langetermijnvisie voor cultureel erfgoed en cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen, 44, 50," laatst geraadpleegd op 28 september 2017, http://www.kunstenenerfgoed.be/sites/default/files/uploads/160325_Conceptnota_erfgoed_Vlareg_2.pdf.; "Strategische Visienota Cultureel Erfgoed, 8, 34."

[xviii] "Strategische visienota Cultureel Erfgoed, 33."

[xix] "Tekst aangenomen door de plenaire vergadering van het ontwerp van decreet houdende de ondersteuning van cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen, 2."
[xx] "Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, 12, 13, 14."
[xxi] "Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage."
[xxii] "Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, 13."
[xxiii] Ibid.
[xxiv] Ibid., 13-14.
[xxv] "Jorijn Neyrinck, "Werk maken van immaterieel cultureel erfgoed. Borgen wat en hoe," *FARO-tijdschrift* 5, nr. 3 (2012)," laatst geraadpleegd op 28 september 2017, https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/icewebsite/art-neyrinck-werk+makenvanice.pdf.
[xxvi] *Archiefwiki*, s.v. "Archief," laatst geraadpleegd op 4 oktober 2017, https://archiefwiki.org/wiki/Hoofdpagina.
[xxvii] Ibid., s.v. "Archiefstuk."
[xxviii] Ibid., s.v. "Archiefvormer."
[xxix] Ibid., s.v. "Documentatie."
[xxx] Ibid., s.v. "Archief."
[xxxi] "Over archieven," laatst geraadpleegd op 28 september 2017, https://www.vvbad.be/ledennetwerk/archieven/over-archieven.; "Archiebank Vlaanderen – Missie en doelstellingen," laatst geraadpleegd op 4 oktober 2017, http://www.archiefbank.be/?q=node/50.; "Homepagina Archiefbank Vlaanderen," laatst geraadpleegd op 4 oktober 2017.; "Archiefbank Vlaanderen – Structuur en medewerkers," laatst geraadpleegd op 4 oktober 2017, http://www.archiefbank.be/?q=node/46.; "Tekst aangenomen door de plenaire vergadering van het ontwerp van decreet houdende de ondersteuning van cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen."; "Erkende organisaties," laatst geraadpleegd op 4 oktober 2017, http://www.kunstenenerfgoed.be/nl/wat-doen-we-erkennen-van-collectiebeherende-instellingen/kwaliteitslabels.
[xxxii] Dit kan bijvoorbeeld geïllustreerd worden door de 'landschapstekening Vlaams cultureel-erfgoedveld', als bijlage toegevoegd aan de Conceptnota. Bij 'type organisatie 'archief'' vinden we in de namen van de opgelijste archieven soms ook de term "documentatiecentrum" terug. ("Conceptnota aan de Vlaamse Regering, 74.")
[xxxiii] "Tekst aangenomen door de plenaire vergadering van het ontwerp van decreet houdende de ondersteuning van cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen, 2."
[xxxiv] *Archiefwiki*, s.v. "Archiefbeheer."
[xxxv] "Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage."
[xxxvi] "Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage," laatst geraadpleegd op 2 oktober 2017, https://ich.unesco.org/doc/src/ICH-Operational_Directives-6.GA-PDF-EN.pdf.
[xxxvii] "Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, 8."
[xxxviii] "Ibid., 9."
[xxxix] Ibid.
[xl] "Ibid., 24.'"
[xli] "Conceptnota aan de Vlaamse Regering, 6."
[xlii] "Ibid, 44."
[xliii] "Ibid., 33."
[xliv] "Ibid., 44."
[xlv] In diezelfde passage van de Conceptnota kunnen we ook volgend citaat terugvinden: "Geen immaterieel erfgoed zonder roerend erfgoed en vice versa". We willen daarbij opmerken dat het zeker belangrijk is om de linken tussen beide types erfgoed te beklemtonen, maar dat immaterieel erfgoed in sommige gevallen ook zonder roerend erfgoed *kan* bestaan; evenzo is roerend erfgoed ook *niet altijd* verbonden met immaterieel erfgoed. / "Ibid., 50."
[xlvi] "Strategische Visienota Cultureel Erfgoed, 30."
[xlvii] "Conceptnota aan de Vlaamse Regering, 50."
[xlviii] "Ibid., 8."
[xlix] We citeren uit de Memorie van toelichting: "Zoals eerder vermeld krijgen ook de specifieke zorg voor en omgang met immaterieel cultureel erfgoed een volwaardige plek in dit decreet […]" Zo heeft de definitie van 'cultureel erfgoed' in het decreet zowel betrekking op "roerende en immateriële uitingen". Niettemin kan de formulering "immateriële uitingen" ook wat voor verwarring zorgen. De toelichting van de artikelen in de Memorie van toelichting verduidelijk dat het wel degelijk om immaterieel erfgoed gaat: "cultureel erfgoed: cultureel erfgoed omvat roerend en immaterieel erfgoed. […] Immaterieel erfgoed omvat niet tastbare culturele uitingen. Het zijn gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken die een gemeenschap of groep overgeërfd heeft gekregen en die de gemeenschap of groep voldoende belangrijk acht om door te geven aan toekomstige generaties. Immaterieel erfgoed wordt 'belichaamd' door de cultureelerfgoedgemeenschap die het levend houdt en wil doorgeven." ("Tekst aangenomen door de plenaire vergadering van het ontwerp van decreet houdende de ondersteuning van cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen, 2."; "Ontwerp van decreet houdende de ondersteuning van cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen; Memorie van toelichting, 17, 34," laatst geraadpleegd op 4 oktober 2017, http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2016-2017/g1014-1.pdf.)
[l] "Ibid., 17."
[li] "Strategische Visienota Cultureel Erfgoed, 30."
[lii] "Ibid., 34."
[liii] Het is daarbij belangrijk om te vermelden dat de resultaten gebaseerd zijn op wat één of enkele personen van een archiefinstelling of –dienst aangaven. De kennis over het beleid bij de leidinggevenden is bijvoorbeeld niet noodzakelijk gelijk te stellen met de verspreiding van de kennis bij de andere medewerkers van het archief. Enkele gesprekspartners gaven een opmerking in dat verband.
Met uitzondering van één gesprek, vonden de gesprekken plaats in aanwezigheid van de leidinggevende van het archief. Bij vier van de 22 gesprekken waren zowel de leidinggevende als één of meerdere medewerkers aanwezig. Bij de online bevraging werd door de respondent steeds aangeduid dat de antwoorden gebaseerd zijn op "mijn persoonlijke mening en inzichten".
[liv] Sommige gesprekspartners vulden ook de online bevraging in. De info uit de gesprekken werd dan voorgenomen op die uit de online bevraging.
[lv] De cijfers zijn gebaseerd op de informatie van 29 archieven (tien privaatrechtelijke, negentien publiekrechtelijke, zeventien erkende en twaalf niet-erkende archieven/ negen via de online bevraging en twintig via gesprekken). Tijdens één van de gesprekken werd er slechts een vaag antwoord gegeven op de vraag. Dat resultaat werd niet meegenomen in de percentages.

[lvi] '#ikschrijfgeschiedenis' is een campagne op initiatief van het Platform voor Immaterieel Cultureel Erfgoed en spoort mensen aan om tradities en technieken te delen door het posten van een foto of filmpje. De campagne heeft het doel de rijkdom en diversiteit van immaterieel erfgoed in beeld te brengen.
[lvii] Meer informatie over de domeinen kan teruggevonden worden op de site van UNESCO via volgende link: "Intangible Heritage domains in the 2003 Convention." laatst geraadpleegd op 27 september 2017, https://ich.unesco.org/en/1com. Via het platform 'immaterieelerfgoed.be' zijn eveneens voorbeelden terug te vinden, indien men doorklikt op 'praktijk' en vervolgens 'wat'. Rechts kunnen de verkregen resultaten gesorteerd worden op de verschillende domeinen.
[lviii] Met betrekking tot het platform zijn de cijfers gebaseerd op de informatie van 30 archieven ((tien privaatrechtelijke, twintig publiekrechtelijke, achttien erkende en twaalf niet-erkende archieven/ negen via de online bevraging en 21 via gesprekken). M.b.t. het trekkersnetwerk zijn de cijfers gebaseerd op de informatie van 29 archieven ((tien privaatrechtelijke, negentien publiekrechtelijke, achttien erkende en elf niet-erkende archieven/ acht via de online bevraging en 21 via gesprekken). Eén van de inzendingen met betrekking tot de online bevraging bevatte wel een antwoord met betrekking tot het platform, maar niet met betrekking tot het trekkersnetwerk.
[lix] Na de gesprekken werd een afweging gemaakt of men bij het geven van deze mening begreep waar het bij immaterieel erfgoed in strikte zin om draait (dus volgens de definitie van UNESCO en de Vlaamse overheid). Indien het resultaat van die afweging negatief was, werden desbetreffende antwoorden niet mee verwerkt.
[lx] Volgens deze gesprekspartner heeft de nieuwe 'organisatie die de cultureelerfgoedwerking opneemt voor het immaterieel cultureel erfgoed' bovendien geen taken op het vlak van collectiebeheer en publiekswerking (cfr. 1.1.4. De toekomst).
[lxi] Cfr. 1.1.1. Wat is 'immaterieel cultureel erfgoed? en 1.1.4. De toekomst: Het doorgeven van immaterieel erfgoed is afhankelijk van de wil van de desbetreffende erfgoedgemeenschap. Bovendien is een representatieve weerspiegeling van de diversiteit belangrijk, op internationaal en Vlaams niveau.
[lxii] "Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, 9-10."
[lxiii] *Oxford Dictionary of National Biography*, s.v. "Eric Hobsbawm," laatst geraadpleegd op 5 oktober 2017, http://www.oxforddnb.com/index/105/101105680/.
[lxiv] "Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota, 10."
[lxv] "Ibid., 10."
[lxvi] Men zou dit ook op andere manieren kunnen omschrijven. In het kader van het contactmoment 'Hoezo: immaterieel erfgoed? Over alles wat niét materieel is in cultureel-erfgoedwerking' werden specifiekere bewoordingen gebruikt, die overlappend zijn met de noemer 'herinneringen, ervaringen, meningen en gevoelens' die we hier gebruiken: erfgoedwerking m.b.t. 'geheugen' en herinneringscultuur; erfgoed, trauma en verwerking; biografisch erfgoed zowel individueel als collectief (culturele biografie); betekenisgeving aan erfgoed; emotie in het kader van (erfgoed)werking…
[lxvii] *Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal*, 1999, s.v. "Liefdadig."
[lxviii] Ibid., s.v. "Altruïsme."
[lxix] In dat kader namen FARO en tapis plein reeds het initiatief om het contactmoment 'Hoezo: immaterieel erfgoed? Over alles wat niét materieel is in cultureel-erfgoedwerking.' te organiseren. Tijdens een voormiddag (29 september) stond het volgende op het programma: de uiteenlopende begrippen en insteken samen doornemen, streven naar werkbare operationele begripsomschrijvingen in functie van de beleidsplanning en een toekomstige werking en het optekenen van noden (zij het inhoudelijk of op het vlak van ondersteuning) bij het uitwerken van een cultureelerfgoedwerking die immateriële en/of niet materiële aspecten omvat.
[lxx] In de Memorie van toelichting wordt vermeld dat dergelijke subsidies omwille van volgende reden werden geschrapt: "Memorie van toelichting bij artikel 71: projectsubsidies immaterieel erfgoed Dit werd niet meegenomen omdat dit anders betekent dat er wordt afgestapt van het principe dat enkel landelijke projecten in aanmerking komen. Hierbij merk ik op dat het al dan niet beschikken over landelijke reikwijdte geen oordeel hoeft te zijn over de waarde of het belang van een element immaterieel cultureel erfgoed ("Ontwerp van decreet houdende de ondersteuning van cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen; Memorie van toelichting, 30, 59."). Er is echter niets dat in de weg staat dat er in de dynamische ruimte allerlei aandacht kan zijn voor immaterieel erfgoed ("Strategische Visienota Cultureel Erfgoed, 34.").
[lxxi] In verband met een eventueel contactmoment gaven twee archivarissen expliciet de voorkeur aan persoonlijke ondersteuning (een contactmoment is niet specifiek genoeg) en iemand anders gaf aan dat een contactmoment te tijdsintensief is (en geeft de voorkeur aan praktijkvoorbeelden op papier).
[lxxii] META is een vakblad uitgegeven door de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief en Documentatie (VVBAD): "*META, tijdschrift voor bibliotheek & archief is het vakblad voor de informatieprofessional in Vlaanderen. META signaleert de nieuwste trends en inspirerende ontwikkelingen in het bibliotheek-, archief-, en documentatieveld als daarbuiten.*" ("META," laatst geraadpleegd op 3 oktober 2017, https://www.vvbad.be/meta.)
[lxxiii] Het dossier kan via volgende link teruggevonden worden: http://www.immaterieelerfgoed.be/Detail/thema/23.
[lxxiv] Eén persoon gaf in dat verband aan dat het huidige platform in de praktijk niet veel geeft: de definitie, het feit dat men maatregelen moet nemen en paar voorbeelden kunnen er teruggevonden worden, maar men moet eigenlijk zelf goede ideeën hebben.
[lxxv] Er kwam ook een vraag naar mogelijke ondersteuning bij het toeleiden van een immaterieel-erfgoedpraktijk naar de lijst van UNESCO.
[lxxvi] Jorijn Neyrinck, "Van Onvoltooid Verleden naar Onvoltooide Toekomstige Tijden – Omgaan met immaterieel cultureel erfgoed en diversiteit in een wereld van verandering," *Volkskunde, tijdschrift over de cultuur van het dagelijks leven* 116, nr. 3 (2015).
[lxxvii] Momenteel werkt tapis plein dergelijk instrument uit voor musea.
[lxxviii] Momenteel is tapis plein trekker van het Europese project 'Intangible Cultural Heritage & Museums Project'. We zetten daarmee in op expertiseuitwisseling met Europese partners.
[lxxix] De percentages zijn gebaseerd op de resultaten van de gesprekken met gesprekspartners van 22 archieven, inclusief CVAa.
[lxxx] Onder 'interne taken' verstaan we alle ondersteunende activiteiten van een organisatie (bv. financieel beheer, personeelszaken…). Publieke taken zijn alle activiteiten die men verricht voor de buitenwereld. ("VVBAD, *Selectielijst voor Vlaamse gemeentearchieven. Voorschriften en advies*, VI-VII," laatst geraadpleegd op 5 oktober 2017, http://www.arch.be/docs/surv-toe/TT-SL/local_lokaal/gemeenten_NL/2016_selectierichtlijnen_VVBAD_vpub.pdf.)
[lxxxi] "Conceptnota aan de Vlaamse Regering, 44."
[lxxxii] Men denkt in dat geval ook aan musea en expertisecentra.
[lxxxiii] Reactie uit de online bevraging.
[lxxxiv] Met het domeinoverleg worden de overlegorganen bedoeld die verschillende types erfgoedactoren samenbrengen om uit te wisselen met betrekking tot één domein (cfr. supra).

[lxxxv] In overleg met beide instellingen (CVAa en APA) vond, wegens de op til staande fusie, enkel een gesprek plaats met de leidinggevende van CVAa.